

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ROMANISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

François Rabelais očima české literární kritiky

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jitka Radimská, Dr.

Autor práce: Zdeňka Hejduková

Studijní obor: BOH-RFF

Ročník: 3.

2012

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 4. května 2012

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych velice ráda poděkovala vedoucí mé bakalářské práce prof. PhDr. Jitce Radimské, Dr. za odbornou pomoc a cenné rady.

ANOTACE

Předmětem této práce je recepce díla francouzského renesančního autora François Rabelaise. Hlavním cílem je zjistit, jak bylo dílo vnímáno českou, ale i evropskou literární kritikou. François Rabelais vstoupil do českého literárního kontextu až díky překladu Jihočeské Thelémy. Tato práce se zabývá tím, jak bylo dílo vnímáno dobovou literární kritikou a zda-li se pohled české a evropské literární kritiky na Rabelaisovo dílo shoduje či odlišuje. V neposlední řadě se práce zabývá také překladatelskou skupinou – Jihočeská Theléma a vstupem překladu románu Gargantua a Pantagruel na českou literární scénu. Jedna podkapitola je věnována i soudnímu sporu s V. K. Blahníkem, který bez souhlasu nakladatele Reise a bez povolení Jihočeské Thelémy použil překladu románu Gargantua.

ANNOTATION

This thesis is focused on reception of the work of the French renaissance writer François Rabelais. The main objective of the thesis is to ascertain how his work was perceived by Czech and also European critics. François Rabelais entered the Czech literary context due to the translation of his work by a group of translators named Jihočeská Theléma. This thesis deals with the perception of his work by contemporary literary critics and ascertains whether the views of Czech and European critics are identical or different. The thesis also deals with the translation group called Jihočeská Theléma and with the issue of Gargantua and Pantagruel novel entering the Czech literary scene. One subsection is dedicated to the legal action with V. K. Blahník, who used the Czech translation of Gargantua without agreement with the publisher Reise and without permission of Jihočeská Theléma.

OBSAH

ÚVOD	8
1. FRANÇOIS RABELAIS – ŽIVOT A DÍLO	10
1.1. François Rabelais očima české literární historie	10
1.1.1. Rabelaisovská legenda.....	15
1.1.2. Rabelaisovi následovníci	15
1.2. Literární tvorba François Rabelaise	16
1.2.1. Gargantua a Pantagruel.....	17
1.2.1.1. Kniha I.	18
1.2.1.2. Kniha II.	18
1.2.1.3. Kniha III.....	19
1.2.1.4. Kniha IV.	20
1.2.1.5. Kniha V.....	20
1.2.2. Thelémské opatství.....	21
1.2.3. Vliv antiky, středověku a renesance v románu Gargantua a Pantagruel	22
2. FRANÇOIS RABELAIS OČIMA LITERÁRNÍ KRITIKY	25
2.1. Česká literární kritika - František Xaver Šalda	25
2.1.1. F. X .Šalda – literární kritik.....	26
2.1.2. Mistr François Rabelais	27
2.1.2.1. Látka díla François Rabelaise	28
2.1.2.2. Jazyk díla François Rabelaise	29
2.1.2.3. Kompozice románu Gargantua a Pantagruel	30
2.1.2.4. Rabelaisova didaktika a filosofie.....	30
2.2. Evropská literární kritika - Leo Spitzer.....	31
2.2.1. Jak rozumět Rabelaisovi.....	31
2.2.1.1. Látka díla François Rabelaise	32
2.2.1.2. Jazyk díla François Rabelaise	33

2.2.1.3. Kompozice románu Gargantua a Pantagruel	34
2.2.1.4. Rabelaisova didaktika a filosofie	34
3. PŘEKLADATELÉ ROMÁNU GARGANTUA A PANTAGRUEL – JIHOČESKÁ THELÉMA	35
3.1. Jihočeská Theléma	36
3.1.1. Název skupiny	37
3.1.2. Vznik skupiny	38
3.1.3. Členové skupiny	38
3.2. Vznik a vydání překladu	39
3.3. Blahníkův literární podvod	41
ZÁVĚR	43
RÉSUMÉ	44
LITERATURA	47
PŘÍLOHY	49

ÚVOD

François Rabelais je jedním z nejvýznamnějších ale také z nejsložitějších a nejméně pochopených klasiků světové literatury. Jeho dílo bylo v historii často nedoceno, dnes se o něm dokonce mluví jako o pozapomenutém autorovi. Hlavním důvodem toho, že Rabelais nebyl nikdy skutečně doceněn je to, že nikdy nebyl skutečně pochopen. Mnoho lidí Rabelais dokonce odpuzoval a pobuřoval, jeho obrazy pro ně zůstaly hádankou a nikdy se jim nepodařilo mu porozumět. I přesto patří Rabelaisovi jedno z předních míst evropské literatury a nelze mu upřít ani jeho značný vliv na formování literatury francouzské. Porozumět mu, je velmi obtížné, jelikož Rabelaisovo umělecké vidění světa bylo velmi specifické. Jeho umělecké obrazy jsou velmi těsně spjaty s lidovým světem a jeho umělecký jazyk s jazykem lidovým. Tato lidovost prochází celým Rabelaisovým dílem a lze jí vysvětlovat i fakt, že se jeho dílo vymykalo všem soudobým literárním normám a kánonům.

Tato práce si klade za cíl na základě četby a sekundární literatury zjistit, jak bylo vnímáno Rabelaisovo dílo českou a evropskou literární kritikou. Primární pro nás bude literární kritika česká, ale abychom mohli zjistit, jakým způsobem česká literární kritika na toto dílo nahlížela, porovnáme její způsob nahlížení se způsobem nahlížení literární kritiky evropské.

Rabelaisův román Gargantua a Pantagruel vstoupil do českého literárního kontextu až v roce 1930 díky překladu skupiny Jihočeská Theléma. A právě toto období, kdy Rabelaisovo dílo vstupuje do české literatury a do povědomí českého čtenářstva nás bude zajímat nejvíce. Budeme se zabývat dobovými ohlasy na tento román poté, co byl přeložen a vydán v českém jazyce.

Abychom mohli zmapovat ohlasy na dílo v určitém období, bylo nutné pořídit bibliografickou rešerši. Na základě této rešerše se pokusíme charakterizovat způsob, jakým byl François Rabelais v Čechách vnímán a reflektován. Z českých literárních kritiků se románu Gargantua a Pantagruel, krátce po jeho vydání v češtině, věnoval F.X.Šalda. Způsob vnímání a reflexe tohoto díla českou literární kritikou se tedy pokusíme charakterizovat na základě spisů F.X.Šaldy, které věnoval tomuto tématu. Budeme pozorovat jakým způsobem Šalda k dílu přistupuje a jak jej hodnotí. Pro dotvoření kompletního pohledu na to, jakým způsobem bylo dílo u nás vnímáno a jak na něj bylo nahlíženo provedeme srovnání Šaldovy studie se studií významného rakouského lingvisty a literárního kritika Léo Spitzera, který se Rabelaisovým dílem

také zabýval. Léo Spitzer nám poskytne pohled „evropské“ literární kritiky na Rabelaisovo dílo, který pak porovnáme s pohledem Šaldovým, ryze českým. Bude velmi zajímavé pozorovat zda-li se reflexe Rabelaisova románu u nás a v Evropě v této době nějak lišila.

Celá práce je rozdělena do tří hlavních kapitol z nichž každá obsahuje několik dalších podkapitol. První část nazvaná *François Rabelais – život a dílo* nám představuje život a literární tvorbu autora, zejména jeho největší dílo, román Gargantua a Pantagruel. Druhá kapitola nazvaná *François Rabelais očima literární kritiky*, se věnuje reflexi Rabelaisova díla. Kapitola je dále rozčleněna do dvou částí, jedna se zabývá pohledem české literární kritiky a druhá pohledem literární kritiky „evropské“. Třetí a závěrečná kapitola nese název *Překladařelé Rabelaisova románu*. Tato kapitola je věnována překladařské skupině Jihočeská Theléma, nejprve je stručně představena skupina a její členové a poté se zabývá překladem románu Gargantua a Pantagruel. Jedna podkapitola se zabývá soudním sporem s V.K.Blahníkem, který bez souhlasu nakladatele Reise a bez povolení kroužku romanistů Jihočeská Theléma použil překlad Rabelaisova Gargantuy.

1. FRANÇOIS RABELAIS – ŽIVOT A DÍLO

V první kapitole práce nahlédneme na François Rabelaise z pohledu literární historie. Budeme se zabývat jeho pozoruhodným životem a literárním dílem. François Rabelais nepřehlédnutelný a výjimečný autor, jehož dílo vznikalo na přelomu středověku a renesance a o kterém pojednává ve svých pracích nemálo literárních historiků. Co se týče české literární historie dovolím si zmínit jména významných lit. historiků, již se ve svých pracích zabývali životem a dílem François Rabelaise, patří sem zejména Otokar Šimek (Dějiny francouzské literatury v obrysech), Josef Kopal (Dějiny francouzské literatury), Jaroslav Fryčer (Slovník francouzsky píšících spisovatelů) a Otakar Novák (Slovník spisovatelů – Francie, Švýcarsko, Belgie, Lucembursko).

1.1. François Rabelais očima české literární historie

François Rabelais se narodil mezi rokem 1483 a 1495 v La Devinière, dvorci, který vyžehnil nedaleko Chinonu jeho otec, tamější advokát Antoine Rabelais. Dle rodinné tradice nabyt prvního vzdělání v benediktinském opatství v Seully, poté prošel ve františkánském klášteře v la Baumette scholastickou výchovou. Scholastickou výchovou se zabývá i ve svém románu, kde ji odsuzuje a zesměšňuje. Svůj noviciát dokončil u františkánů ve Fontenay-le-Comte. Podporován slavným humanistou Guillaumem Budém, studoval se svým druhem, fráterem Amym, řecký jazyk. Studium řečtiny bylo tehdy problematické, jelikož často uvádělo v podezření z kacírství, proto také Rabelais zakusil kvůli svému studiu mnohé pronásledování od mnichů. Jediného ochránce a rádce tehdy našel v mnichu Petru Lamy. Poté co mu byly na rozkaz Sorbonny, která pokládala řečtinu za jazyk kacírů, řecké knihy zkonfiskovány, rozhodl se Rabelais opustit s papežským svolením svůj klášter a přešel do benediktinského kláštera v Maillezais, jehož opatem byl tamější biskup Geoffroy d'Estissac. Rabelais se stal jeho tajemníkem a provázal ho na jeho cestách po Poitou a Poitiers. Při návštěvách hlavního města kraje, Poitiers, se Rabelais seznámil s tamějšími právníky a také s prokurátorem a básníkem Jeanem Bouchetem. Jean Bouchet pak často vybízel Rabelaise k veršování. Léta, která zde Rabelais strávil (1524 -1528), byla nejklidnějším obdobím v jeho životě a mohl se zde také plně věnovat studiu.

V roce 1528 opustil Rabelais klášter a vyměnil mnišské roucho za roucho světského kněze. Poté hodně cestoval a navštěvoval různé univerzity. Pobýval v Paříži, v Bourges, kde tehdy přednášel právní vědy slavný Alciati (1492-1550), v Orléansu, kde nejspíše

v téže době Jan Kalvín(1509-1564) poslouchal znalce práv Pierra d'Estoile (1540-1611). Dále pak pobýval v různých krajích Francie, což jistě velmi přispělo k jeho hluboké znalosti francouzského jazyka, ale také k poznání jiných řečí, jimž se přiučil od cizích studentů, putujících po univerzitách.

V září roku 1530 odešel na slavnou lékařskou fakultu do Montpellier, kde dosáhl titulu bakaláře. Z řeckých originálů předčítal a vykládal Rabelais Hippokrata a Galena, což lze v této době označit za novátorství. Následujícího roku se stal Rabelais lékařem v nemocnici v Lyonu. Stále pokračoval v překladech a vydával Hippokratovy, Galénovy a další lékařské i právnické spisy. U svého nakladatele, knihtiskaře, Sebastiana Gryphia (1492-1556), se Rabelais mimo jiné setkával i s redakcí tzv. „kronik“, jednalo se o dobrodružné rytířské romány. V době, kdy pobýval Rabelais v Lyonu, vyšla zde kronika pod názvem *Les grandes et inestimables chroniques du grand et énorme géant Gargantua* (Velké a převzácné kroniky o velikém a úžasném obru Gargantuovi). Velké kroniky byly humorným dílem, v němž se mísily staré pověsti o Merlinovi s pověstmi o galském obru Gargantuovi, které až doposud kolovaly jen v ústním podání. Tato lidová kronika, určená výhradně pro pobavení, se Rabelaisovi, humanistovi a nadšenému propagátorovi renesančního světového názoru, velmi zalíbila a byla pro něj i jakousi inspirací k burleskní a satirické epopeji obrů, Gargantuy a jeho syna Pantagruela. Roku 1532 k příležitosti lyonského veletrhu vydal François Rabelais, pod anagramem svého jména „Maître Alcofribas Nazier, abstracteur des quintessences“ kroniku v podobném slohu, ale plnou renesančně výchovných a satirických intencí, „*Les horribles et épouvantables faits du très renomé Pantagruel, roy des Dipsodes, fils du grand géant Gargantua*“ (Hrozná a strašidelná skutky přeslavného Pantagruela, krále Dipsodů, syna velikého obra Gargantuy). Tato kronika sklídila ohromný úspěch, jak se můžeme dočíst v humorné předmluvě k „Pantagruelovi“, „Byl tak „skandální“, že se této „neslušné“ knihy ve dvou měsících prodalo více než bibli za devět let.“¹

O dva roky později připojil k historii o Pantagruelovi vyprávění o jeho otci, založené na již zmiňované lidové kronice, *La vie inestimable du grand Gargantua², père de Pantagruel* (1534). V závěru vyprávění se objevuje jednotící myšlenka praktického filosofa-lékaře, který pečuje o zdraví lidstva, a to o zdraví tělesné i duševní,

¹ ŠIMEK, Otokar, *Dějiny francouzské literatury v obrysech*, Díl II. Renesance a Reformace, Století XVI., Druhé opravené a doplněné vydání, Praha 1948, s. 57.

² Jméno Gargantua, Guergantuël, Guerginta, Guerguinta, Guergantua, rozšířené v románské oblasti, znamená vždy něco obrovského, viz. HAŠKOVEC, Prokop Miroslav, *Rabelais. Stati výchovné*, Praha 1907, s. 60.

jedná se o jakousi Rabelaisovu filosofii, kterou nazývá Pantagruelismus. „Přejete-li si,“ říká zde autor, „býti dobrými pantagruelisty, tj. žítí v pokoji, radosti, zdraví, vždy hojně hodující, nevěřte nikdy mnichům!“³

Ve svém díle Rabelais hojně využíval vzpomínky na své mládí, prožité v La Devinière. Dílo je také velmi ovlivněno místem svého vzniku, tedy Lyonem. Lyon byl v této době kulturní metropolí jižní Francie a centrem renesance ve Francii. Rabelais zde žil ve středu humanistických a reformních snah. Z Lyonu to byl jen kousek do Basileje, kde tehdy působil Erasmus Rotterdamský (1467-1536), se kterým si Rabelais pravidelně dopisoval. V Lyonu působil také Jindřich Cornelius z Nettesheimu (1486-1535), který byl pravděpodobně pro Rabelaise modelem k postavě astrologa „herr Trippa“ v jeho románu.

Doba, v níž vzniká Rabelaisovo nejslavnější dílo, je dobou útoku na středověké myšlení, dobou, kdy se objevují nové humanistické myšlenky. Po odsouzení knihy „*Zrcadlo hříšné duše*“ se František I. obrátil proti sorbonnistům, poté se i Rabelais stal účastníkem boje, byl však mnohem opatrnějším a umírněnějším odpůrcem než Lefèvre d'Étaples (1455-1536) a Étienne Dolet (1509-1546). Jeho naturalistický životní názor nevyžadoval mučednictví, nebyl dogmatikem, byl spíše představitelem měšťanského a gallského humoru. A pokud sympatizoval – a v této době ještě sympatizoval – s reformací, sdílel s reformátory hlavně emancipační snahy a odpor proti nekalostem církve.

Později, za jiné situace, upravil Rabelais své dílo a vypustil z něj vše, co se týkalo Sorbonny. Sorbonnu v jeho díle nejvíce popuzoval obraz scholastické výchovy a právníckého světa, kniha však byla cenzurována pod záminkou obscénnosti. Také Kalvín se ozval proti pantagruelovské necudnosti. Rabelais pak ještě otevřeněji pokračoval ve svém boji spisem „*Pantagruelská bezpečná a neomylná pranostika*“ (*Pantagrueline prognostation, certaine, véritable et infaillible pour l'an 1533*). V tomto spise Rabelais uvádí své myšlenky, udává příklady a mimo jiné se posmívá pověrčivosti a „hvězdopravectví“.

Roku 1533 doprovázel Rabelais do Říma Jeana du Bellay⁴ (1493-1560), jako jeho osobní lékař. Jean du Bellay, pařížský biskup, byl vyslán k papeži v choulostivé záležitosti sňatku anglického krále Jindřicha VIII., aby bylo odvráceno schizma, jímž

³ HAŠKOVEC, Prokop Miroslav, Rabelais. Stati výchovné, Praha 1907, s. 81.

⁴ Francouzský kardinál a diplomat

král hrozil v případě, že papež neustoupí. Krátkého pobytu v Římě (od Vánoc roku 1533 do Velikonoc roku 1534) využil Rabelais k místopisným studiím, které pak uplatnil v novém vydání Marlianiovy topografie antického Říma, jež vyšla r.1534 u Gryphia. V roce 1535 se Rabelais vypravil do Říma podruhé, opět jako doprovod du Bellayho, teď již kardinála. Roku 1537 dosáhl Rabelais hodnosti licenciáta na univerzitě v Montpellier a brzy poté i hodnosti doktora. V roce 1538 vstoupil Rabelais do služeb Guillaumea du Bellay (1491-1543), kardinálova bratra, guvernéra v Turíně. V letech 1541 a 1542 byl osobním lékařem guvernéra a v roce 1542 vydal jeho životopis v latinském jazyce. Guvernér zemřel v lednu 1543 v Lyonu a Rabelais se pak odebral na faru v Saint-Christophe du Jambet, dále pak zastával funkci „příjemce žádostí“ („maître de requêtes“) při královském dvoře. V tomto období dával Rabelais dohromady podklady ke třetí knize své epopoje „*Tiers livre des faits et dits héroïques du noble Pantagruel*“ (Třetí knihu skutků a výroků urozeného Pantagruela). Knihu vydal v roce 1545 a byla chráněna královským privilegiem proti cenzuře. Děj knihy se odehrává v Utopii, přenesený obraz Rabelaisova domova v La Devinière. Hlavním jádrem knihy jsou otázky svatby a manželství, úvahy o tom, má-li či nemá-li se hrdina knihy oženit. Dílo bylo inspirováno traktátem „*De legibus connubialibus*“ (O zákonech manželství) od právníka, humanisty a soudce Andréa Tiraqueaua (1488-1558), s nímž se Rabelais často stýkal během svého pobytu v klášteře Fontenaye-le-Comte.

V roce 1545 začalo pronásledování valdenských a roku 1547 byl pak upálen Étienne Dolet. Případy upálení se v této době začaly množit, proto tehdy Rabelais nejspíše uznal za vhodné odejít do ústraní a vzdálit se z Paříže. V březnu roku 1546 se stal Rabelais lékařem v nemocnici v Metách. Po smrti Františka I. roku 1547 byly rozpoutány hrůzné persekuce a pronásledování, v tomto období našel Rabelais ochránce v osobě Odeta de Coligny de Châtillon (1517-1571), synovce vlivného a reformě nakloněného beauvaiského biskupa de Montmorency. Roku 1548 podnikl Rabelais svou třetí cestu do Říma, opět jako doprovod kardinála du Bellay. V roce 1548 dokončil a v roce 1550 po svém návratu z Říma vydal čtvrtou knihu o Pantagruelovi, opět pod ochranou královské privilegie. Tuto knihu věnoval Rabelais svému ochránci Odetovi de Coligny de Châtillon. Čtvrtá kniha (*Quart livre*) je galikánskou satirou na papežské dekrety. Kniha byla cenzurována Sorbonnou, ale král cenzuru zrušil.

V roce 1550 obdržel Rabelais faru v Meudonu. Ani zde v Meudonu se však neusídlil a nevykonával svůj úřad. Již roku 1552 se Rabelais obou svých far z neznámých důvodů

vzdal. Jednou z možností může být i to, že povolil nátlaku Sorbonny a parlamentu, který popudil svými útoky na úplatnost soudního úřednictva. Roku 1553 pak vyšla celá Rabelaisova epopěj ve čtyřech knihách. Autor však již neměl možnost celé dílo vidět, jelikož zemřel 7. nebo 9. dubna téhož roku. François Rabelais byl pochován v Paříži v chrámu sv. Pavla. Epitafy Tahureaův a Ronsardův pochází z roku 1554.

Po Rabelaisově smrti, roku 1562, vyšlo šestnáct kapitol, jako pokračování jeho románu pod názvem *Ile sonnante* (*Zvonící ostrov*). Jednalo se opět o satiru a alegorii na katolickou církev. Roku 1564 vychází další kniha, *V. kniha* o Pantagruelovi, obsahující velmi prudké útoky na církev, ale také brojící proti představitelům spravedlnosti. V kapitole s názvem *Chats fourrés* lze objevit dokonce i útoky na královskou moc.

K autentičnosti páté knihy se vyjadřuje ve svých dějinách francouzské literatury Otakar Šimek: „Autentičnost posmrtně vydané V. knihy i „Zvonícího ostrova“ je sporná a velmi závažná pro správné pochopení Rabelaisova smýšlení: kdyby V. kniha nebo alespoň „Ile sonante“ byla jeho dílem, pak by bylo dovoleno za nehoráznou komikou jeho žoviálních obrů hledat víc než pouhou orgii kypící básnické obraznosti Rabelaisovy, z níž se vylupuje několik vážných myšlenek osvíceného lékaře a epikurejského filosofa, jenž v dovolených mezích útočí na obskurantismus církve a Sorbonny; pak by bylo jasno, že Rabelais za obscénností, překonávající vše, co bylo napsáno v té době tak málo choulostivé, skrýval netoliko zlato osvícených myšlenek, ale smýšlení vskutku revolucionářské. Soud jeho současníků se rozchází: Du Verdier⁵ přičítá „Ile sonante“ jakémusi studentu valencienneskému; jiní naproti tomu – ale zdaž jen proto, aby chránili nakladatele? – věří v Rabelaisovo autorství, zvláště obdivovatel velkého lékaře Guy Patin. Životopisec Rabelaisův ze století XVII., Collet, ví jen o čtyřech knihách. Novodobá kritika filologická poukazuje na četné výrazy, které se v knihách předešlých nevyskytují; kritika literární vedle zarážejícího radikalismu vytýká místa, obsahující narážky na události, které se zběhly po autorově smrti. Naproti tomu obhájci autenticity míní, že erudice, jíž se V. kniha vyrovná předchozím, vylučuje padělatele, který sotva by si byl nechal ujít slávu autorství. Brunetière považuje pátou knihu za kalvinistický pamflet, kdežto liberální a systematickostí neoblouzený Faguet její autentičnost připouští. Je pravděpodobno, že neznámí redaktoři zpracovali a doplnili

⁵ Vydáno r. 1585 „*Catalogue de tous les auteurs*“, velmi cenné bibliografické dílo.

fragmentární pozůstalost Rabelaisovu v duchu pozdějších náboženských a občanských rozbrojů.“⁶

1.1.1. Rabelaisovská legenda

Rabelaisovská legenda, jak byla vyvozena z jeho díla a opřena o svědectví jeho současníků, zůstává právě pouhou legendou. Můžeme však bezpečně říci, že mladý Rabelais se vášnivě věnoval humanistickému studiu. Jako dopisovatel slavného Guillauma Budé (1467-1540), soustolovník maillezaického biskupa Geoffroy d'Estissac (? - 1542) , osobní lékař kardinála du Bellay a jeho bratra guvernéra piemontského nemohl být tím zpustlým, obžerným mnichem velmi uvolněných mravů, ba právě naopak, jistě byl Rabelais mužem velmi dvorného a důstojného chování. Není ostatně vůbec složité odhalit zdroje této legendy. Rabelais byl ztotožňován s nejméně ušlechtilými postavami svého díla. Byl ztotožňován zejména s prohnaným Panurgem a bratrem Janem. Rabelaisovi odpůrci z obou táborů, jak katolického, tak i kalvínistického, pak tyto výklady s radostí podporovali a dále rozšiřovali. V 17. století jezuita François Garasse (1585-1631), autor „*Doctrine curieuse des beaux-esprits de ce temps*“ (Podivného učení krásných duchů naší doby), význačného pamfletu katolické reakce, proklíná Rabelaise jako zhoubného spisovatele, který vysává ducha zbožnosti a ničí náboženský cit. Kdežto jiní, jako Louis Moréri (1643-1680) ve svém „*Historickém slovníku*“ (*Dictionnaire historique*), sice odsuzuje jeho mravy a neslušné šprýmy, ale přiznává mu velikost. A tento pohled na Rabelaise se přes Voltaire⁷ (1694-1778) uchoval až do dnešní doby. Jeho dílo nám ukazuje autora nejen jako nejvýraznějšího představitele renesančních ideálů, ale také jako dědice realistického a posměvačného středověkého „galského ducha.“

1.1.2. Rabelaisovi následovníci

Rabelais svou tvorbou inspiroval velké množství následovníků a mnoho autorů se také snažilo jej napodobit. Některé z Rabelaisových pokračovatelů a obdivovatelů uvádí Otokar Šimek v *Dějínách francouzské literatury v obrysech*. Rabelais působil na povídkáře (Noël du Fail (1520-1591), Des Périers (1510-1543)) i na satiriky (Henri Estienne (1528/31 – 1598), d'Aubigné (1550-1630)). Klasikům XVII. století byla jeho

⁶ ŠIMEK, Otokar, *Dějiny francouzské literatury v obrysech*, Díl II. Renaissance a Reformace, Století XVI., Druhé opravené a doplněné vydání, Praha 1948, s. 60.

⁷ vl. jménem François Marie Arouet

groteskní komičnost cizí, avšak Molière⁸ (1622-1673) a Jean de La Fontaine (1621-1695) Rabelaise četli a jeho díla si velmi cenili. V 18. století patřili mezi jeho obdivovatele především Denis Diderot (1713-1784) a Beaumarchais (1732-1799). Velmi ceněným autorem pak byl Rabelais až v období romantismu. François René de Chateaubriand (1768-1848) v něm viděl zakladatele francouzského písemnictví („Rabelais vytvořil francouzskou literaturu“), Victor Hugo (1802-1885) jej ve své teorii dramatu nazval „šaškovským Homérem“, pro Sainte – Beuva (1804-1869) byl francouzským „Shakespearem komiky“. Mezi jeho další velké obdivovatele patřil například Gustave Flaubert (1821-1880), který jej řadil mezi velikány jako byli Homér, Shakespeare a Goethe.

1.2. Literární tvorba François Rabelaise

Co se týče literární tvorby lékaře a spisovatele F. Rabelaise nelze se při výběru z jeho literární tvorby věnovat ničemu jinému, nežli jeho největšímu dílu, románu o Gargantuovi a Pantagruelovi. Tento románový cyklus se skládá celkem z pěti částí:

- **Pantagruel.** Les horribles et épouvantables faits et prouesses du très renommé Pantagruel Roi des Dipsodes, fils du Grand Géant Gargantua, composés nouvellement par maistre Alcofrybas Nasier.) (1532)
- **Gargantua** (La vie très horrifique du grand Gargantua, père de Pantagruel, jadis composée par M. Alcofribas abstracteur de quintessence. Livre plein de Pantagruélisme) (1534)
- **Le Tiers Livre** (Tiers livre des faits et dits Héroïques du noble Pantagruel : composés par M. François Rabelais, Docteur en Médecine, et Calloier des Iles d'Hyeres. (1546)
- **Le Quart Livre** (Le quart livre des faits et dits Héroïques du noble Pantagruel. Composé par M. François Rabelais, Docteur en Médecine, et Calloier des Iles d'Hyeres. (1552)
- **Le Cinquième Livre** (Le cinquième et dernier livre des faits et dits héroïques du bon Pantagruel, composé par M. François Rabelais, Docteur en Médecine.) (1564)

Další díla, která řadíme do Rabelaisovy literární tvorby :

- **Pantagrueline Prognostication** (1542)
- **Traité de bon usage de vin** (1564)

⁸ vl. jménem Jaen- Baptiste Poquelin

1.2.1. Gargantua a Pantagruel

Velký román F. Rabelaise vyprávějící příběhy ze života obrů by se dal jistě zařadit mezi nejrůznější pohádková či fantastická vyprávění, pozorný čtenář, v něm však musí vidět mnohem více. Máme před sebou rozsáhlé dílo, ve kterém lze krom napínavého příběhu, nalézt i velké množství alegorií, žertů, šprýmů, slovních hříček, ale také filosofických úvah a pedagogických či didaktických návodů.

Původní *Velkou kroniku o ohromném obru Gargantuovi* řadíme ke groteskním a karikatujícím rytířským románům. Tyto rytířské epeje byly satirou a výsměchem na přehnanost a nepravdivost rytířských románů. „Velká kronika“ se však stala inspirací a základním kamenem pro vznik *Pantagruela a Gargantuy*. Velká kronika o ohromném obru Gargantuovi vypravuje, jak kouzelník Merlin, král Nigromantů, stvořil za pomoci kouzel dvojici obrů, Grand-Gousiera a jeho ženu Gargamelle. Poté stvořil obrovskou klisnu, která odnesla dvojici obrů na západ, kde zplodili syna Gargantuu. Obři se poté vydali na další cestu, jejich dlouhé a strastiplné putování za kouzelníkem Merlinem však končí jejich úmrtím. Mladý Gargantua, syn obrů, zdědil po rodičích nadměrné rozměry a obrovskou sílu. Podle kroniky, sundal Gargantua z katedrály Notre-Dame zvony a pověsil je na krk své klisny (důkaz jeho obří síly i obřích rozměrů). Poté se mu podařilo setkat se s kouzelníkem Merlinem. Kouzelník mu poradí a pošle jej na královský dvůr za králem Artušem. Gargantua pak sloužil ve službách krále. Byl Artušovým pomocníkem i ve válkách s Holandskem nebo Irskem. Na Artušově dvoře strávil Gargantua „přesně 200 let, 3 měsíce a 4 dny“, poté se dostává s pomocí víly Meluziny do říše pohádek.

Otokar Šimek označuje *Velkou kroniku* za parodii jarmarečního rytířského románu: „kronika obsahuje hojné prvky folkloru, narážky na místní pověsti, pověry, obyčeje i persifláže humanistického racionalisty, na biblické myty o stvoření člověka, o útěku do Egypta a na pověsti o sv. Grálu.“⁹ Kronika a její látka byla inspirací pro F. Rabelaise, ten čerpal z jejích materiálů a na stejný námět vytvořil své „*Podivuhodné kroniky o mocném obru Gargantuovi a Pantagruelovi, králi Dipsodů*“.

⁹ ŠIMEK, Otokar, *Dějiny francouzské literatury v obrysech*, Díl II. Renesance a Reformace, Století XVI., Druhé opravené a doplněné vydání, Praha 1948, s. 62.

Rabelaisovo dílo se skládá celkem z pěti částí, jejichž rozdělení a dějová osnova jsou následující:

1.2.1.1. Kniha I.

Příběh začíná narozením Gargantuy, syna obra Grand-Gousiera a jeho manželky Gargamelle. Gargantuu vychovává Thubal Holofernes, „teolog v latinské literatuře“ (karikatura scholastického pedagoga). Pod jeho vedením a výchovou však hoch hloupl a stával se zádumčivým, proto byl Thubal vystřídán humanistou, pedagogem podle představ Rabelaisových, Ponokratem, jenž pak vedl Gargantuova studia v Paříži. Gargantuova cesta do Paříže, kam se vydává na obrovském soumaru i jeho pařížské příhody, patří do zajisté k těm nejjiskřivějším a nejpodatřejším epizodám knihy.

Kapitoly o tělesné a duševní výchově, pod vedením Ponokrata, obsahují pozitivní výchovné ideály autora, někdy bývají tyto návody na výchovu a vzdělání označovány jako jakási „pedagogika“ či „didaxe“ Rabelaisova. Gargantua však nedokončil svá vysoká studia, jelikož byl jeho otec napaden svým sousedem Picrocholem (nápadně se podobající Karlu VIII.) a zavolal si svého syna na pomoc. Zasluhou statečného Gargantuy a chytrého mnicha Jeana des Entommeures byl Picrochle nakonec poražen. Jean des Entommeures je zakladatelem opatství nesoucí jméno Thelème. Mnichové a jeptišky jsou zde tělesně i duševně krásní a jedinou regulí zde je: *fais ce que voudras /dělej si co chceš/*.

1.2.1.2. Kniha II.

Gargantua se stal králem země, jež nesla název Utopie¹⁰. Gargantuova žena, Badebec zplodila obru Gargantuovi stejně gigantického potomka. Během těžkém porodu však zemřela. Obří potomek a dědic byl pojmenován Pantagruel, i on byl obdarován nadpřirozenou silou, obrovskými rozměry a těšil se nadměrnému zdraví. Pantagruel byl svým otcem dán na studia a svým radostným a optimistickým přístupem k životu si získal přízeň ve všech univerzitních městech: v Poitiers, Bourges, Orléansu, Toulouse, Montpellier, Valencii, Angersu, Bordeaux a samozřejmě také v Paříži. Rabelais v díle často kritizuje scholastickou metodu, soudní řízení a vysmívá se náročné polatinštěné mluvě rétoriků (*la verbocination latiale*). I ve druhé části se setkáváme s hojnou satirou na Sorbonnu, různé satirické narážky se podařilo Rabelaisovi velmi dobře zamaskovat a méně pozornému, či okolnosti neznalému čtenáři, tak mohou zůstat ukryty. V Paříži v

¹⁰ Utopie = země s ideální ústavou, podle románu Thomase Mora (1515)

latinské čtvrti se Pantagruel setká a spřátelí s rozverným studentem Panurgem. Panurge vedl bohatý a pestrý život. Byl to tak trochu dareba, snadno si dokázal opatřit peníze a nebylo mu cizí, kdykoli a kdekoli se zdarma najíst. Pantagruel měl Panurge velmi rád a přilnul k němu natolik, že jej učinil svým nerozlučný druhem. Pantagruel byl nucen přerušit svá studia poté, co mu byl doručen naléhavý vzkaz od jeho otce. Otec jej v dopise žádal o návrat domů, jelikož království Utopie bylo napadeno Dipsody v čele s králem Anarchem. Pantagruel neváhal a ihned se vrátil domů. Svým válečným uměním pak dokonce předčil umění a neuvěřitelné činy svého otce a Anarcha se mu podařilo porazit. Král Anarche, který dovedl jen utiskovat své poddané a narušovat svět válkami měl být nakonec po zásluze potrestán. Pantagruel pro něj vymyslel poněkud neobvyklý trest. Král byl Pantagruelem přeměněn na řádného občana Utopie. Přesněji z něho Pantagruel učinil prodavače zelné omáčky a oženil jej s nosičkou svítilny. Země Dipsodů pak byla připojena ke království Utopie. Panurge, věrný druh Pantagruelův, byl za své zásluhy odměněn rozsáhlým panstvím.

1.2.1.3. Kniha III.

V celé třetí knize je řešena jen jedna otázka, jedná se o téma Panurgeovi ženitby, zda-li se má, či nemá Panurge oženit. Na svou otázku dostává mnoho rozmanitých odpovědí od lidí různého postavení i charakteru. Pantagruelův druh Panurge, jenž byl v předchozí knize za své zásluhy odměněn panstvím, stačil tříroční důchod svého panství promarnit během čtrnácti dnů. Proto aby svou finanční situaci uvedl do pořádku, začal pomýšlet na to, že se ožení. Panurge se nejprve radil s Pantagruelem. Krom toho, zda se má oženit, se ptá i nato, zda mu bude jeho žena věrná, pokud se nakonec rozhodne oženit. Celá kniha je tak vyplněna jen řešením této složité otázky. O radu žádal Panurge nejrozličnější přátele. Ti se snažili různým způsobem uhodnout Panurgeův osud z vrhcábů, z míst Vergilia a Homéra námátkou otevřených nebo věštbou ze snů, vždy však marně. Dále se Panurge ptal Sibylly Panzoustské, básníka Raminogrobise a astronoma „herr Trippa“. Nakonec byla svolána rada, skládající se z filosofa Trouillozana, soudce Bridoie, lékaře Rondibilise a bohoslovce Hippotadéa, a však ani jejich výpovědi nebyly Panurgovi nic platné k závěrečnému rozhodnutí. Dokonce se pak tázal i blázna Tribouleta, ale ani ten nedal Panurgovi žádnou určitou odpověď. Pak už Panurgeovi nezbývalo nic jiného, než vydat se na předalekou cestu, až na konec světa, kde sídlila věštírna božské Láhve. Panurge se rozhodl, že věštírnu najde a pokusí

se získat odpověď na svou otázku. Na jeho cestě mu měl samozřejmě dělat doprovod i jeho přítel Pantagruel.

1.2.1.4. Kniha IV.

Náplní čtvrté knihy je vyprávění a popis cesty do věštírny na konci světa. Po fantastické plavbě, kterou podnikli Pantagruel a Panurge společně s bratrem Janem Epistémonem, našli věštírnu v zemi Cathay, kdesi severně od Indie.

„Ostrov, na nichž se cestou zastavili, jsou alegoriemi lidských bludů, slabostí, sekt či stavů: na ostrově Procuration bydlí národ Šikanců (Chicanoux), soudcové, prokurátoři a vůbec lid právnícký, na ostrově Tapinois národ zvaný Carême-prenants, který zachovává posty (katolíci), kdežto jiný ostrov Papefigy (Papežencožrouty), sousedy ostrovanů Papimanů, vášnivých papeženců; na ostrově Gaster sídlí národ obžerný.“¹¹

Panurge byl vždy bezesporu nejkomičtější a také nejzbabělejší členem výpravy, pokaždé, když se dostal do nebezpečí tak se rozplakal, naříkal, nebo se modlil, zatím co ostatní se raději snažili nalézt nějaké řešení bezvýhodné situace. Panurge je vlastně, jak jej nazval Otokar Šimek, „Hrdina, který se nebojí ničeho – kromě nebezpečí“.¹²

1.2.1.5. Kniha V.

Pátá a poslední kniha završující celý pětidílný cyklus je pro nás poněkud problematická a to z důvodu toho, že o autentičnosti, této knihy se pochybuje. Kniha vyšla až po smrti François Rabelaise a jeho autorství tak není zcela prokazatelné. Co se však týče dějové linie páté knihy, navazuje kniha na díly předchozí.

Naši cestovatelé z Utopie přistanou na ostrově zvaném Ile Sonnante (Zvonící ostrov). Ostrov dostal název podle toho, že na něm po celý den zvoní zvony a cinkají zvonky a zvonečky. Obyvateli Zvonícího ostrova jsou lidé zakletí v různobarevné ptáky: kněžourky (clergaux), mníšky (monagaux), biskupíky (evesgaux) a kardinálky (gardingaux). Všem ptákům pak vládne jediný pták svého druhu, papežík (papegau). Dále se cestovatelé setkali s národem koček (Chats fourrés), kočky jsou zde zlá a krutá

¹¹ ŠIMEK, Otokar, *Dějiny francouzské literatury v obrysech*, Díl II. Renaissance a Reformace, Století XVI., Druhé opravené a doplněné vydání, Praha 1948, s. 63.

¹² Ibidem, s. 64.

zvířata, jež požírají živé děti. Ten, kdo se dostal do jejich spárů, neměl žádnou šanci vyvážnout živý. Další zastávkou v cestě byl i ostrov Apedeftů, ostrov, jež je zemí chimér a abstrakcí, kterým vládne paní Quintessence. Nakonec se cestovatelům podařilo dosáhnout kýženého cíle cesty, země Lanternes (Luceren). Pomocí luceren (tj. studia) našli chrám božské Láhve. Zaklínadlem a radou božské Láhve je heslo: Trinch! (Pij!). Tuto radu si lze však vyložit dvěma různými způsoby: pijáci a opilci ji pochopí jako výzvu k pozvednutí láhve, moudrý a vzdělaný člověk v ní však vidí pobídnutí ke studiu. Pobídka pij!, pro něho znamená výzvu, aby se napil ze studnice vědy a poznání.

Není-li Rabelais autorem této páté knihy, je nutno podotknout, že jeho pokračovatel kráčel věrně v jeho stopách a jeho autorský styl je věrnou napodobeninou stylu Rabelaisova.

1.2.2. Thelémské opatství

Opatství, které stvořil Rabelais ve svém románu a dal mu jméno Thelème, je opatstvím vsutku podivuhodným a zvláštním. Obyvatelé tohoto opatství se nemuseli řídit podle zákonů a předpisů řehole, nýbrž se řídili jen dle své svobodné vůle a svých přání. Jedli, pili a pracovali, podle toho, jak měli chuť a nebyli nikdy nikým k ničemu nuceni. V jejich řeholi byla zásada - Dělej, co ti libo! „, Neboť lidem svobodným, dobře vychovaným je od přírody dán pud a osten který je ustavičně pudí k činům ctnostným a odvrací je od chyb – nazývají jej ctí. Jsou-li pak hanebným útlakem pokoření a zotročení, obrátí onu vznešenou vášeň, která je pudila k ctnosti, na odložení a svržení tohoto otrockého jha.“¹³

Otokar Šimek ve svých dějinách říká o Thelémském opatství, že se jedná o : „Ideální konvent duševně i tělesně ušlechtilých mužů a žen, utopie společnosti, která se osvobodila od nesmyslných pout a předsudků.“ Obyvatelé Thelème – thelemité se nenavracejí k primitivnímu životu a neodmítají vymoženosti civilizace. Odívají se vkusně a jejich způsoby jsou velice dvorné. Baví se lovem, hrami, četbou, jednoduše neodmítají nic, co přináší současná civilizace. Rabelais, příkládá velký důraz přírodě a pudům, tyto přírodní pudy, je možné dále pěstovat a zušlechtovat, avšak není možné je nijak potlačovat, jelikož tím odporujeme přírodě. Aby lidské pudy směřovaly k ctnosti, musí být člověk dobře vychován. Člověk je zdokonalován pouze výchovou, nikoli askezí. Své názory pedagogické a vychovatelské vyložil Rabelais v XVI. a XXIII.

¹³ ŠIMEK, Otokar, *Dějiny francouzské literatury v obrysech*, Díl II. Renesance a Reformace, Století XVI., Druhé opravené a doplněné vydání, Praha 1948, s. 68.

kapitole I. knihy. Jedná se o výchovu, kterou Ponocrates dává princí Gargantuovi. Vede jej k poznání, pěstuje jeho rozum a zásobuje jej všestrannými vědomostmi. Stanovené předpisy v Thelémském klášteře jsou následující: „Žák vstává o sedmé hodině ranní. Nejprve se mu předčítá několik stran Písma svatého, mezi oblékáním se opakují včerejší lekce, které se pak demonstrují na praktických příkladech ze života. Nato se věnují tři hodiny četbě; poté následuje hra. Při obědě vykládá učitel o vlastnostech jednotlivých jídel. Po obědě hra v karty, na nichž se žák mezi hrou učí aritmetice, astronomii a hudbě. Následuje zase četba, pak tělocvik a procházka, při níž se mu dává poučení o bylinách a stromech, hojně doložené citáty z antických klasiků. Když prší, vede vychovatel žáka místo na procházku do některé dílny řemeslnické a poučuje jej o technologii. Po večeři pobude žák ve společnosti vzdělaných a scestovalých lidí.“¹⁴

Rabelaisova filozofie, *Pantagruelismus*, dostala jméno po jedné z hlavních postav, po postavě Pantagruela. Otokar Šimek o této Rabelaisovské filozofii říká: „je etikou na jejímž základu stojí naturalismus doplněný pozitivním racionalismem“¹⁵.

1.2.3. Vliv antiky, středověku a renesance v románu Gargantua a Pantagruel

„Jako filosof je Rabelais člověk plně renesanční, ale jako spisovatel kotví ještě hluboko v tradicích středověkých.“¹⁶ Jeho dílo je velmi úzce spjato se středověkou satirickou a realistickou literaturou měšťanskou. Rabelais vkládá do svého románu všechny své vědomosti, o některých pak hovoří s tímž galským cynismem jako vypravěči fablelů. „V jeho slovesném výrazu jsou patrné – zejména ve vážných partiích – stopy antické erudice a místy vliv latinské periody, ale Rabelais zřejmě dává před vážností přednost nehorázným žertům, jež silně připomínají humor středověkých fablelů a frašek. Charakteristikou jeho slohu je zdravá lidová míza, neustálý pohyb a překypující životnost.“¹⁷ Je to typický hovorový sloh, nedá se hovořit o žádné ucelené kompozici díla, podávání informací a dějová návaznost jsou často nepravidelné. Vyprávění a přednes autora však působí velmi živě a vše je vyloženo názorně a konkrétně. Rabelais nám ukazuje osoby a věci tak, jako je vidí on sám, v neustálém ruchu a pohybu. „Libuje si ve šprýmovných etymologiích a v rozmarňách slovních

¹⁴ ŠIMEK, Otokar, *Dějiny francouzské literatury v obrysech*, Díl II. Renesance a Reformace, Století XVI., Druhé opravené a doplněné vydání, Praha 1948, s. 69.

¹⁵ Ibidem, s. 69.

¹⁶ Ibidem, s. 70.

¹⁷ KOPAL, Josef, *Dějiny francouzské literatury*, Praha 1949, s. 86 – 87.

hříčkách. Oblíbeným stylistickým prostředkem mu bývá hromadění epitet, sáhodlouhé výčty, které ukazují jeho řeční pohotovost a rozsah jeho slovní zásoby. Rabelais ji čerpá nejen z literárního jazyka, ale i z nářečí, zejména z nářečí svého rodného kraje, z hantýrky, z oblasti řemesel.¹⁸

V celém svém rozsáhlém románu zpracoval François Rabelais rozmanité prvky lidové slovesnosti a lidového smýšlení. Jedná se o pověry, přísloví, úsloví, různá zaklínadla, báchorky o zvířatech, historické vzpomínky (galské obyčeje a mravy) atd. Některé lidové názory Rabelais přijímá, jiným se zase vysmívá.

Z díla tohoto francouzského humanisty můžeme konstatovat jeho značnou znalost italské literatury. Z italské literatury pochází například myšlenka na Thelèmu, popis chrámu božské Láhve i různých obřadů. To vše přejal Rabelais od Benátčana Francesca Colony. Dále přejímal Rabelais z díla Girolama Folenga, z Bojarda, Ariosta, Merlinia Coccaia a nakonec také z Castiglioneho a jeho příručky dvorného chování – Dvořan. Pravděpodobně znal Rabelais i dílo Macchiavelliho, Aretina a Berniho. Velmi silně na autora působila díla současných humanistů, zvláště jeho učitelů, z nichž je na prvním místě třeba jmenovat Budéa. Dále čerpal Rabelais z Erasma a jeho Utopie je ve stylu „Utopie“ anglického humanisty Thomase Mora. Největší podíl na jeho díle mají spisovatelé starověké antiky. Rabelais věří, že tito starověcí spisovatelé dosáhli veškeré moudrosti, čerpá z Hippokrata, Galena, dále z Plutarcha, Platona (myšlenka o proměnách živlů) a Pythagora (myšlenka stěhování duší). Mnohá díla těchto antických spisovatelů znal Rabelais jen prostřednictvím humanistů. Tento výčet ještě doplňují vědomosti, jež Rabelais získal v rozhovorech s učenými přáteli. Jedná se o vědomosti v oblasti stavebnictví, techniky řemesel, válečného umění, hudby atd.

Rabelais, stejně jako ostatní humanisté této doby, směřuje k nápravě církve a náboženství, dále k nápravě právnictví a soudní praxe (úplatnost úředníků, šikana atd.). Bojuje proti scholastické metodě, která škodí rozumu i přirozené spravedlnosti. S reformací souhlasí v kritice kultu a některých církevních institucí, ale rozchází se s ní v tom, čím se reformace snaží o obnovu raného křesťanství – dogmata, která odporují přírodě a odvracejí od ní člověka. Hlavním záměrem autora v knihách o Gargantuovi a Pantagruelovi bylo skrýt své renesanční názory, svou společenskou kritiku, svou víru ve vědění a důvěru v přírodu za fantastické vyprávění plné šprýmu. Otokar Šimek o díle říká: „ Jeho dílo není tak tajemné ani tolik temné, jak míní Sainte-Beuve; není ani

¹⁸ KOPAL, Josef, *Dějiny francouzské literatury*, Praha 1949, s. 86 – 87.

obzvlášť hluboké, ale ovšem hodně složité – vždyť je v něm obsažena celá autorova doba a celý Rabelais!¹⁹ „Celé dílo je spíše tendenčním románem, jež můžeme zařadit do skupiny alegorické tendenční poesie měšťanské, poblíž Románu o Růži. Bývá také srovnáván s „Donem Quijotem“ a „Zuřivým Rolandem“; opravdu má s nimi společné předky v středověkých parodiích rytířských románů. Jenže tuto parodii napsal měšťan humanista a vložil do ní tolik kladných tendencí, že tím pozbyla slohové jednoty. Mluví z ní střídavě nadšenec pro osvětu a přírodu a satirik, který tepe vše, co odporuje jeho víře.“²⁰

Rabelais byl vlastním povoláním lékař, celá jeho praktická filozofie se tedy zakládá na jeho lékařských poznacích. Příkladá velkou váhu hygieně: „*abios bios, bios abiotos*“, jelikož život bez zdraví pro něj není život. Říká, že je třeba pečovat o zdravý tělesný vývoj a udržovat harmonii mezi tělem a duší (stavy tělesné působí na stavy duševní a naopak). Lékařství a přírodní vědy jsou proto základem veškeré rozumné filozofie, která vychází ze života a životu prospívá.

Postavy Gargantua a Pantagruel nejsou postavami komickými, jak by se mohlo zdát. Tyto postavy jsou spíše zosobněním všech autorových ideálů. Jsou obdařeni neomezeným zdravím, neomezenou schopností užívat života a mohutností ducha. Postavy v románu reprezentují Rabelaisovy názory a ideály, mimo jiné i ideál mírumilovné a plodné vlády, vlády králů-filosofů.

¹⁹ ŠIMEK, Otokar, *Dějiny francouzské literatury v obrysech*, Díl II. Renesance a Reformace, Století XVI., Druhé opravené a doplněné vydání, Praha 1948, s. 66.

²⁰ *Ibidem*, s. 67.

2. FRANÇOIS RABELAIS OČIMA LITERÁRNÍ KRITIKY

V této části práce se zaměříme na tvorbu François Rabelaise z pohledu literární kritiky, a to nejen z pohledu české literární kritiky, ale také literární kritiky evropské. Z každé kategorie kritiků zvolíme jednoho významného zástupce a na základě jeho práce se pokusíme analyzovat, jak byl François Rabelais vnímán a hodnocen. Jako zástupce české literární kritiky jsme nemohli zvolit nikoho jiného nežli Františka Xavera Šaldu (1867- 1937). Za evropskou literární kritiku pak byl jako zástupce zvolen Leo Spitzer (1887 – 1960), rakouský romanista s hispanista a mimo jiné významná postava jazykovědy a literární kritiky 20. století. Tito dva literární kritici byli zvoleni záměrně, nejen že se oba dva zabývali dílem François Rabelaise, ale navíc se jedná o současníky, a proto nám analýza jejich děl umožní pohled na dílo F. Rabelaise ve stejném časovém období, ale ze dvou různých pohledů. Navíc je nutné konstatovat, že Šalda byl v tomto období jediným českým literárním kritikem, který se do hodnocení Rabelaise pustil. Bude zajímavé pozorovat jestli se recepce díla Rabelaise u nás a v Evropě nějak lišila. Také se pokusíme u námi zvolených kritiků vysledovat, kam a do jaké literární epochy zařazují Rabelaise, jelikož názory odborníků se v tomto poněkud liší. Je François Rabelais ryze renesanční autor nebo si s sebou ještě nese stopy středověku?

Pro možnost srovnání pohledu obou kritiků na tvorbu F. Rabelaise si určíme několik bodů, které se v jejich pracích pokusíme vysledovat a budeme pozorovat, v čem se jejich názory liší a naopak v čem spolu souhlasí. Zaměříme se na:

- látku jíž F. Rabelais užil ve svém románu
- jazyk díla F. Rabelaise
- kompozici románu Gargantua a Pantagruel
- termíny Rabelaisova „didaktika“ a „filosofie“

2.1. Česká literární kritika - František Xaver Šalda

F.X.Šalda byl významný český literární, výtvarný a divadelní kritik, básník, prozaik a autor divadelních her. F.X.Šalda se narodil 22.12.1867 v Liberci a zemřel 4.4.1937 v Praze. Studoval v Praze na Akademickém gymnáziu a po maturitě studoval práva na pražské univerzitě, ty však nedokončil a živil se jen literární prací. Šalda dlouhodobě spolupracoval s redakcí Ottova slovníku naučného (1894-1908), do slovníku přispíval

monografickými hesly o osobnostech české a světové literatury a výtvarného umění i hesly o uměleckých směrech nebo pojmech historické poetiky (výbor z hesel vyšel pod názvem *Šaldův slovník naučný* v roce 1986). V letech 1899-1900 prodělal Šalda po zranění páteře těžké nervové onemocnění, s jeho následky se pak Šalda potýkal až do konce svého života. V roce 1907 získal na Karlově univerzitě doktorát z filozofie a v roce 1915 byl jmenován soukromým docentem pro dějiny moderních západoevropských literatur. V roce 1918 se stal profesorem románských literatur. Po celý svůj život byl Šalda velice činný, publikoval v mnoha periodikách, například v *Literárních listech*, *Rozhledech*, týdeníku *Čas*, měsíčníku *Lumír*, *Volných směrech*, čtrnáctideníku *Novina*, *České kultuře*, týdeníku *Kmen*, *Národních listech*, deníku *Venkov*, deníku *Tribuna* a týdeníku *Lípa*. V roce 1924 spoluredigoval měsíčník *Kritika* a v roce 1925 čtrnáctideník *Tvorba*, v letech 1928-1937 vycházel měsíčník *Šaldův zápisník*. Šalda se zajímal o světovou literaturu a filozofii, o literární styl a literární kritiku. Snažil se prosazovat uměleckou kritiku jako svébytný žánr a pokládal ji za rovnocennou beletristické tvorbě. Mimo jiné také překládal z francouzštiny a angličtiny. Jeho znalost francouzštiny je pro nás velmi důležitá, jelikož se díky ní mohl seznámit přímo s originálem díla *Gargantua a Pantagruel* a ne jen s jeho překladem.

2.1.1. F. X. Šalda – literární kritik

Šaldovo pojetí literárních dějin se poněkud lišilo od běžného českého akademického pojetí. Také metoda, kterou Šalda používal při psaní svých literárně-kritických prací se lišila od klasické metody užívané jeho současníky. Tato klasická metoda, kterou u nás vznikala většina literárně-historických a literárně-kritických prací spočívala v tom, že nejprve musel literární kritik/historik vyhledat prameny děl autora, kterým se zabýval. Poté zjišťoval v jaké době a v jakém myšlenkovém ovzduší autor žil, jaký byl jeho vnější vývoj a také růst jeho děl, jeho dílo je srovnáno s díly jeho předchůdců a jeho současníků. Nakonec zařadil autora do určité doby a tímto jeho práce končila. Literární kritika a historie se domnívala, že tímto bylo učiněno vše, co bylo možné učinit pro dokonalé poznání zvoleného autora. Šalda byl však jiného názoru a domníval se, že je tato metoda nedostatečná. Uznával sice její nezbytnost a důležitost, ale podotýkal, že je tato metoda neúplná, jelikož neodhaluje to nejdůležitější – autorovu jedinečnost. Dle Šaldy spočívá pravé hodnocení literární díla právě v hledání a prokazování jeho jedinečnosti. Šalda ke své metodě hodnocení říká: „ Literární historik musí hodnotiti svého autora právě tak, jako hodnotí básník dramatický svého reka: tím, že ukáže, jak

jeho charakter přetvořuje se sám sebou v jeho osud a jak přerod ten děje se souhrou bezvědomí s uvědoměním. Proto snažil jsem se všude sestoupiti k duševním prazkušnostem svých tvůrců-básníků a ukázati, jak determinuje je ne jejich prostředí, četba, doba, společnost, prameny látkové a jinaké poznávání vnějškové, nýbrž vnitřní dílo jejich duše, její dramatické napětí, její dramatický var a svár, a po druhé a později jejich dílo vnější, tj. zase jen historie jejich vlastní duše.“²¹

2.1.2. Mistr François Rabelais

F.X. Šalda je autorem studie *Mistr François Rabelais*, tato studie vyšla v roce 1937 jako součást čtvrtého svazku *Šaldova zápisníku*. Rabelaisův román o Gargantuovi a Pantagruelovi byl přeložen do českého jazyka a vychází až v roce 1930, Šalda tedy píše svou stať jen pár let poté. Šalda tuto skutečnost ve své stati i uvádí: „Rok 1930 je mně v jistém smyslu českým literárně historickým datem: toho roku byl vtělen – pozdě, ale přece! – do českého písemnictví veliký Rabelaisův román o Gargantuovi a Pantagruelovi přičiněním Jihočeské Thelémy, sdružení to několika českých romanistů-překladatelů a nakladatelství Družstevní práce.“²²

Šalda ve své studii řeší i otázku zařazení díla F. Rabelaise. Podle F.X.Šaldy i přesto, že Rabelaisův román bývá označován termínem „laická bible renesance“ a Rabelais bývá považován za jednoho z představitelů ba dokonce filosofa renesance, není možné jen tak jednoduše Rabelaise zaškatulkovat jako čistě renesančního autora. Šalda zde přesně říká: „Nemám rád takovýchhle přímočarých formulek; přesvědčil jsem se již častokrát, že nevystihují pravdy, která je mnohem složitější a jest vždycky v odstínech.“ Šalda tedy nesouhlasí s označením Rabelaise jako autora čistě renesančního. V jeho díle vidí mnoho středověkých prvků jako jsou například alegorie, různé slovní hříčky, přesmyčky, rébusy, „kalaury“, „šňupky“, „karamboly“ apod. Je nutné si povšimnout, že se v díle objevuje mnoho slov, které řadíme ke slovní zásobě středověku, a kterých by v renesančním díle nemohlo a nemělo být užito. Používá nejrůznější výrazy: „*pitvorné, ďábelské, nerudné, toporné a chechtavé, temné i hrubé.*“²³ Šalda tedy zařazuje Rabelaise někam na pomezí středověku a renesance, nepopírá renesančnost románu, ale upřesňuje, že si nemůžeme vystačit jen s tímto úzkým zařazením. Zařadit dílo této

²¹ ŠALDA, František Xaver, *Duše a dílo*, Praha 1922, s. 6.

²² ŠALDA, František Xaver, *Šaldův Zápisník*, IV. svazek, Praha 1937, s. 116.

²³ Ibidem, s. 116.

velikosti je mnohem složitější a musíme se pokusit dostat co nejhloběji, pak teprve objevíme v díle mnohé stopy středověku, které nám dokládá na svých příkladech.

Dochází tedy k závěru: „Myslím tedy, že s tou úzkou renesanční formulkou při chápání Rabelaisa nevystačíme; že k jeho pochopení je třeba si uvědomit, kolik středověku a křesťanství žije v tomto duchu, jehož kypivá velikost a obludnost mně tak podivně kontrastuje se suchou humanistickou korektností a střízlivou elegancí počínajícího renesančního akademismu.“²⁴

2.1.2.1. Látka díla François Rabelaise

F.X.Šalda ve své stati uvádí, že Rabelais pro svůj román použil staré prameny již dříve známé z literárních dějin například od Plutarcha, Poggia či Merlina Coccaia. Rabelais přebíral od těchto velikánů nejen látky, ale také různé charaktery a situační rysy. Ve svém románu užíval tedy starých látek, ty ale obměňoval tím, že se z nich pokoušel dostat co nejvíce, snažil se, aby tyto látky vydaly celý svůj vnitřní obsah. Dosahoval toho jen za pomoci slov a promluv. Šalda přímo říká: „Vybíjí se cele v tom, že vykřesává novými a novými útoky slovnými ze starých látek všecko, co obsahují ze životných možností; že je rozžhavuje do nejvyšší intensity, kdy vydávají všechn svůj vnitřní obsah.“²⁵

Krom starých převzatých pramenů se v románu objevuje i svět, který autora obklopoval. Autor ve svém díle zobrazoval svět, tak jak jej viděl on sám. Rabelais miloval život a svět, a to v celé jeho šířce, v celé jeho úplnosti. Proto, že chtěl Rabelais podat dokonalý obraz světa, popisuje i jeho temné stránky, jeho hrubost. „Rabelais nevybírání v životě; podává jej v celé šíři se všemi bahnitými zátokami a mělčinami i s jejich kalem: v celé nepřebírané živočišnosti. Rabelais je tvůrce v plném, neztenčeném slova smyslu; a co stvořil, je svět; a svět to je všecko: vysoké i nízké, obsažné i prázdné, vznešené i ohyzdné a oplzlé.“²⁶ Jelikož Rabelais ve svém díle zobrazil i tyto nelichotivé stránky života a světa, bylo jeho dílo často napadáno a odsuzováno za nemravnost. La Bruyère dokonce označuje Rabelaisovo vyjadřování za neomluvitelné. Nelze však Rabelaise jednoduše odsoudit za tyto „oplzlosti“ a „živočišnosti“ jež se objevují v jeho díle, jsou tam jen proto, že bez nich by se mu nemohlo podařit vykreslit celý, úplný a pravdivý obraz světa.

²⁴ ŠALDA, František Xaver, *Šaldův Zápisník*, IV.svazek, Praha 1937, s. 117.

²⁵ Ibidem, s. 125.

²⁶ Ibidem, s. 120.

Co je ještě velmi charakteristické v románu o Gargantuovi a Pantagruelovi a o čem se ani F.X.Šalda ve své stati nezapomněl zmínit, jsou Rabelaisovy útoky na náboženskou politiku. Rabelais nikdy neútočil na samotná dogmata katolické církve, ale tvrdě se stavěl proti jejím mravům, politice a způsobu života církevních činitelů. Rabelais byl zcela otevřeně pro evangelickou reformu, což vyplývá i z jeho knihy. „ Je o tom několik míst v jeho románě zcela jednomyslných, které nepřipouštějí pochyb.“²⁷ Ještě čtenější jsou pak narážky proti Sorbonně, která jej po celý život pronásledovala. Své názory pak ventiloval pomocí promluv svých románových postav, hlavně Pantagruela.

2.1.2.2. Jazyk díla François Rabelaise

Podle F. X. Šaldy musíme pohlížet na F. Rabelaise především jako na velkého umělce slova a básníka.“ Ceterum autem censeo: básník, především básník a zase básník, a znova básník.“²⁸ Dle Šaldy je Rabelais velkým básníkem a v celé světové literatuře se mu jen málokdo dokáže vyrovnat. Rabelais dokáže s jazykem pracovat, se všemi jeho tvary a má v sobě ohromné množství neutuchající invence. Šalda o Rabelaisovi říká: „ Je vnitřně plný tvaru a nevysychající invence, rozezvučený do slovné hudby, kterou by v jejím bohatství a v její rozmanitosti dovedl vypsát jen nový jakýsi symfonik slovesný.“²⁹

Rabelais je dokonalý vypravěč, dokáže perfektně volit slova pro danou situaci. Jednotlivým postavám vkládá do úst slova, která nejenže perfektně zapadají do celkové linie vyprávění, ale zároveň charakterizují svého mluvčího. „ Až na několik málo stran, kde se Rabelais napaňuje a kroutí chtěje napodobit vnějškový styl a symetrii humanistické rétoriky, je styl Rabelaisův stylem živého, mluveného slova.“³⁰ Rabelaisův jazyk je tedy na prvním místě jazykem lidovým. Důkazem je nám i to, že se Rabelais neostýchá v díle použít i jadrnějších výrazů, jako jsou různé pokřiky, nadávky, slovní hříčky, alegorie apod. Užívá všeho, co bez pochyby charakterizuje ještě jazyk středověku, nikoli uhlazenou formu renesančního vyjadřování.

²⁷ ŠALDA, František Xaver, *Šaldův Zápisník*, IV.svazek, Praha 1937, s. 120.

²⁸ Ibidem, s. 123.

²⁹ Ibidem, s. 125.

³⁰ Ibidem, s. 126.

2.1.2.3. Kompozice románu Gargantua a Pantagruel

Rabelais ve své rané tvorbě nejprve navazoval na lidové povídky o rodině obrů, což se nejvýrazněji objevuje v jeho prvním vyprávění o Grandgousierovi. Jednalo se o povídky z knížek lidového čtení, jež řadíme stále ještě do pozdní středověké hrdinské epiky. V dílech se mísily heroické výkony hrdinů s lidovou komikou. Ve svém velkém románě o Gargantuovi a Pantagruelovi sice pokračuje ve vyprávění o rodině obrů, ale v knize už se objevují i velká renesanční témata, jako jsou otázky výchovy apod. Román se skládá celkem z pěti knih (nevíme, zda je Rabelais autorem i poslední, páté knihy), napříč těmito pěti knihami román postupně ztrácí nádech epického vyprávění. Například už celá třetí kniha řeší otázku Panurgeovi ženitby a na tuto otázku, zda se má Panurge (člověk) oženit či ne, dostáváme spoustu rozmanitých odpovědí od různých lidí. Ve čtvrté a páté knize se opět navracíme k jakési dějovosti, v knihách se vypráví o cestě za věštímou božské Láhve.

2.1.2.4. Rabelaisova didaktika a filosofie

Tyto termíny – didaktika, pedagogika, filosofie se často objevují zároveň s výkladem Rabelaisova románu, ale je pravda, že Rabelais v řádcích svého románu prezentuje i jakousi „svou“ didaktiku či filosofii?

F. X. Šalda zastává názor, že nelze Rabelaisovi přisuzovat žádné hluboké filosofické záměry, pro Šaldu je Rabelais především básník, ne filosof. Šalda dokonce mluví o Rabelaisově filosofii jako o „ubohoučké“. Jediné co lze u Rabelaise spojovat s jakousi filosofií, je jeho nehynoucí a všudypřítomný optimismus. „ Svět je dobrý, člověk je dobrý, konečný cíl člověka i světa je dobrý; a stačí jen zcela volně nechat působit přírodu v člověku, aby šel za tímto účelem a naplnil ho. Buď jen přirozený, jest myšlenka Rabelaisova, a budeš dobrý. Zlo je býti proti přírodě a mimo přírodu.“³¹ Co se týče Rabelaisovi didaktiky, zde je Šalda poněkud optimističtější. Rabelais jako člověk nesnášel hloupost, nevědomost a zpátečnictví. Bojoval proti všem, kteří se snažili bránit poznání a pokroku. Za jeho zapálením stojí jistě i jeho osobní zkušenosti, jelikož i jemu, jako mladému studentovi bylo bráněno svobodně se vzdělávat a učit se řečtině a zabývat se řeckou literaturou. Ve svém románě popisuje Rabelais způsob výchovy mladého Pantagruela. Gargantua chtěl, aby se jeho syn naučil „ všem vědám, uměním a cvikům přírodním, duchovým, tělesným, jazykům i reáliím, antice i Písmu svatému,

³¹ ŠALDA, František Xaver, *Šaldův Zápiskník*, IV.svazek, Praha 1937, s. 118.

nezanedbávaje přitom své duše...Všeho čeho si žádá tělesná i duchová touha mladého muže, má se mu v hojnosti a sytosti dostat.“³²

2.2. Evropská literární kritika - Leo Spitzer

Autorem druhé studie, kterou se budeme zabývat je rakouský jazykovědec a literární kritik Leo Spitzer. Narodil se 7.2.1887 ve Vídni a zemřel 16.9.1960 ve Fonte de Marmi. Leo Spitzer byl významný lingvista a literární vědec, mimo jiné byl i průkopníkem moderní stylistiky. Do roku 1933 působil v Německu jako univerzitní profesor, poté učil na univerzitě v USA. Mezi jeho hlavní díla patří *Stilstudien* (1928, *Studie o stylu*) a *Romanische Stilstudien* (1931, *Románské studie o stylu*). *Stylistické studie z románských literatur*, z německých, francouzských, anglických a italských originálů přeložili Jiří Pelán a Jiří Stromšík, součástí této knihy je Spitzerova stat' nesoucí název *Jak rozumět Rabelaisovi*³³.

2.2.1. Jak rozumět Rabelaisovi

V úvodu stati označuje Spitzer François Rabelaise za „pozapomenutého“ autora. Zde je vidět, že se soudobý pohled na postavu Rabelaise Šaldy a Spitzera poněkud rozchází. Šalda, jehož studie vyšla ve stejných letech, jako Spitzerova, mluví o Rabelaisovi jako o živé ikoně francouzské literatury, v Čechách o to živější nedávným vydáním překladu jeho románu, kdežto Spitzer nám uvádí důvody, proč označuje Rabelaise za zapomenutého.

Spitzer se domnívá, že dílo F. Rabelaise se vytrácí z paměti čtenářů hlavně pro svou jazykovou formu, textová podoba tohoto díla je velmi obtížná a velmi těžko dešifrovatelná. Aby čtenář mohl dešifrovat skrytou komiku musí být nejprve seznámen s historickými událostmi z doby vzniku díla. Stejným problémem se stávají i satiry v Rabelaisově díle, čtenář, který nezná realitu, na kterou satirik útočil, nemůže tyto satiry dešifrovat a tudíž jsou pro něj nečitelné. Jako hlavní důvod toho, že se Rabelais poněkud vytrácí z povědomí čtenářů, uvádí Spitzer to, že byl zastíněn slavnějším následovníkem. Tímto následovníkem byl Voltaire, Spitzer uvádí: „ Rabelaisův osud, osud mimořádně velkého zjevu, který se vytratil z povědomí, se podle mého soudu vysvětluje tím, že byl zastíněn následovníkem, který má všechny rabelaisovské vlastnosti – senzualistické založení, osvícenskou didaktičnost, encyklopedickou vášeň,

³² ŠALDA, František Xaver, *Šaldův Zápisník*, IV.svazek, Praha 1937, s. 122.

³³ Nezkřácený text veřejné nástupní přednášky, pronesené v Kolíně 30. dubna 1931.

radost z poznání a ze světa, satirickou jízlivost -, sloučil je však s prvkem, který Francouz od časů své klasiky už nedokáže postrádat: se *zjemnělostí* (jak duchovní, tak jazykovou rafinovaností). A muž, který Rabelaise vykázal z „chrámu vkusu“, protože se na domácím oltáři francouzského vkusu viděl sám, byl Voltaire, Voltaire, který nahradil Rabelaisovu dionýskou neohraničenost klasickou mírou a přitlumeností, z *esprit gaulois* a *esprit classique* vytvořil pro Francii reprezentativní syntézu a mistrovsky provázal ducha a smyslovost – Voltaire, pro něhož byl Rabelais nezduchovnělý opilec.“³⁴

Ze Spitzerova názoru vyplývá, že i on sdílí stejný názor jako Šalda, a to, že Rabelais nepatří k čisté renesanci. I on nachází v díle F. Rabelaise jasné signály středověku, je jimi ona neohraničenost, kolosálnost a dionýskost. Tedy i dle Spitzerova názoru je Rabelais a jeho dílo ještě hodně spjatý se středověkem.

2.2.1.1. Látka díla François Rabelaise

Leo Spitzer hovoří o tom, že Rabelais se ve svém díle neustále pohyboval na hranici mezi reálnem a ireálnem. Mezi reálnem a nereálnem neshledává jen látkovou invenci díla, ale také jeho jazyk, kompozici i didaxi. Co se týče látky díla, jedná se o bájně příběhy o obrech, ale děj se odehrává v Rabelaisově vlastní domovině, v místě, kde Rabelais vyrůstal. Děj se odehrává zároveň v La Devinière ve Francii a zároveň v jakémisi fantastickém, neexistujícím světě. Rabelais je velký umělec a podává nám obraz onoho fantazijního světa natolik živoucí, že je pro čtenáře mnohdy velmi obtížné rozlišit přechod mezi fantaskním a realitou. Spitzer ve své stati upozorňuje, že nesmíme vidět v Rabelaisově románě jen jakousi pohádkovou fikci o nadpřirozeném světě obrů určenou dětskému publiku pro pobavení, zastrašení či udivení. Právě tento přechod mezi tím, co je reálné a nereálné, to je Rabelais a jeho tvorba. “ Právě v napětí mezi reálnem a ireálnem žije pravý Rabelais.“³⁵ Rabelais dokáže popisovat fantastické postavy, události a předměty takovým způsobem a s takovou samozřejmostí, že nemáme naprosto žádný důvod pochybovat o jejich skutečné existenci. Spitzer uvádí možnost, že se čtenář natolik zamotá mezi realitou a fantasknem, že už nebude schopen rozlišit, který ze světů je vlastně ten reálný. „ Obří svět je na míru naší obvyklé reality, je vylíčen s takovou samozřejmostí , jako by pravou skutečností byl tento svět, a ne ten druhý: není proč pochybovat, že města v Pantagruelově chřtánu opravdu stojí, mají řecká jména a že mor pochází z česneku čpícího dechu. Ale tím, že neskutečný svět je

³⁴ SPITZER, Leo, *Stylistické studie z románských literatur*, Praha 2010, s. 169.

³⁵ *Ibidem*, s. 179.

vyličen jako skutečný, se začíná i skutečný svět, ten který známe, jevit jako ireálný.³⁶ Spitzer vysvětluje toto členění na reálný a ireálný svět tím, že Rabelais samotný, žil vlastně na pomezí dvou světů. Žil na pomezí rozpadajícího se světa středověku a nově vznikajícího světa renesance a sám Rabelais nevěděl, do kterého z nich vlastně patří, a který je tím pravým a skutečným. Tato nejistota, kde se vlastně nachází jeho životní pozice, pak dala vytvořit jeho tolik podivuhodnou a proměnlivou stylovou normu.

2.2.1.2. Jazyk díla François Rabelaise

Leo Spitzer byl významným evropským jazykovědcem, jazykověda patřila mezi jeho nejoblíbenější obory, a tak samozřejmě i on zařadil do své stati oddíl, v němž se zabýval jazykem, který F. Rabelais v románu užil. Zkoumání Rabelaisova díla z pohledu jazykovědy však pro Spitzera nebylo ani zdaleka novinkou, dotkl se Rabelaise ze strany jazyka již ve své disertační práci. Spitzer vyzdvihuje zejména Rabelaisovu schopnost vytvářet novotvary a zabývá se také účinkem těchto novotvarů na recipienta. I v jazykové tvorbě vidí Spitzer opět rozpor mezi reálností a ireálností stejně, jako u látkové intence. Tento rozpor u neologismů vysvětluje Spitzer následovně: „ Jazykový neologismus je z jedné strany ukotven ve známém a běžném jazykovém fondu, jehož vzorům a schémátům se musí přizpůsobit, a z druhé strany vyráží do oblasti toho, co ještě neexistuje.“³⁷ Spitzer uvádí „*pantagruelismus*“³⁸ jako příklad takto vytvořeného neologismu. Užitím sufixu *-ismus*, který je charakteristický pro názvy filosofii. Proto i Rabelaisem nově vymyšlený *pantagruelismus*, připadá čtenáři jako skutečně existující, reálný filosofický směr. Spitzer dále uvádí, že tyto jazykově zakotvené neologismy budí ve čtenáři pocity nejistoty, jelikož on sám není schopen posoudit, zda-li se jedná o něco reálného či ne. Rabelaisův román je plný neologismů, Rabelais používal neologismů i v případech, kdy chtěl v díle něco skrýt nebo zamaskovat. Zde Spitzer uvádí příklady na formování nových hanlivých slov. Rabelais tvrdě zbrojil proti Sorbonně (Sorbonští teologové jej po celý život pronásledovali, cenzurovali jeho dílo a dávali jej do klatby), v díle proto lze objevit nemálo nadávek a hanlivých slov označujících sorbonnské teology např.: „*sorbillans*“, „*sorboniseques*“, „*sorbonigenes*“ apod. Základem slova je zde vždy slovo Sorbonna, ke kterému Rabelais přidává různé, běžně užívané sufixy. I tyto novotvary jsou tedy vždy jazykově zajištěné, což jim samo o sobě dává určitý prvek reality.

³⁶ SPITZER, Leo, *Stylistické studie z románských literatur*, Praha 2010, s. 179.

³⁷ Ibidem, s. 175.

³⁸ Název Rabelaisovské stoicko- epikurejské životní filosofie

2.2.1.3. Kompozice románu Gargantua a Pantagruel

Spitzer je názoru, že Rabelais se snažil co nejvíce oprostít od jakýchkoli kompozičních pravidel. „Jak vidno, Rabelaisův vývoj se knihu po knize osvobozuje od pout literární konvence a také od jakékoli kompozice a jakéhokoli přísně vystavěného děje: zásuvková technika, poděděná z dobrodružných epizod rytířských románů, umožňuje propašovat do vyprávění každý nápad a každou fantazijní digresi. Neexistuje francouzská kniha, která by byla tak nekomponovaná a tak logicky neprovázaná...“³⁹ Francouzská literatura staré i nové doby vždy požadovala v uměleckém díle přehlednost, i proto je Rabelais se svým románem výjimkou, někým obdivován, jinými zatracován.

2.2.1.4. Rabelaisova didaktika a filosofie

Spitzer ve své stati také mluví o Rabelaisově didaktice, tato didaxe hlásá určité ideály výchovy, vzdělávání, životního stylu, ale také státního zřízení a náboženství. Spitzer se nebrání tomu, užívat termínů jako je „la pédagogie, la philosophie, la religion de Rabelais“ /pedagogika, filosofie, náboženství Rabelaise/. Říká, však, že pod těmito termíny se skrývají jen pouhé myšlenky a výroky Rabelaise vyjmuté z jeho díla. Když mluví o Rabelaisově didaktice užívá, stejně jako Šalda, příkladu výchovy a vzdělávání mladého Pantagruela, který nesmí ze dne ztratit ani minutu a i při vykonávání osobní hygieny nebo oblékání se věnovat studiu. Ale i na toto Rabelaisovo pojetí vzdělávání je třeba nahlížet tak, že Pantagruel je obr a jeho potřeba učení tedy může být uspokojena jen v těchto obřích rozměrech.

³⁹ SPITZER, Leo, *Stylistické studie z románových literatur*, Praha 2010, s. 169.

3. PŘEKLADATELÉ ROMÁNU GARGANTUA A PANTAGRUEL – JIHOČESKÁ THELÉMA

Český překlad Rabelaisova románu čekal na svou realizaci velmi dlouho. Zatímco do jiných jazyků - angličtiny, italštiny nebo němčiny vstoupil mnohem dříve, bylo tomu krátce po vzniku originálu již v šestnáctém století, v Čechách jsme se dočkali překladu až ve století dvacátém. Navíc je český překlad unikátní i v tom, že se na jeho realizaci podílela celá desítka autorů. Důvody tohoto poněkud pozdějšího vstupu překladu románu Gargantua a Pantagruel jsou dva, uvádí je Dagmar Blümlová ve své stati *Rabelaisovy osudy v Čechách*. Předkládá zde důvod mravnostní a důvod jazykový a vysvětluje je následovně „Pro český kontext bylo dílo příliš smělé, příliš nespoutané. Rozverná hra francouzského jazyka však také dlouho nemohla najít adekvátní výraz v češtině. Musíme si uvědomit, že jazyk Masopustu Rvačovského z Rvačova⁴⁰ (1525 – 1590), kterým se překladatelé budoucí Jihočeské Thelémy nechali inspirovat, nemá s jazykově koncipovaným vlastenectvím devatenáctého století mnoho společného, tudíž ani pro Rabelaise zde není místo“.⁴¹

Mezi první, kteří prosazovali a propagovali Rabelaisův román v českém prostředí, patří bezesporu velký reprezentant českého překladatelství Jaroslav Vrchlický. Jaroslav Vrchlický překládal z mnoha jazyků, mimo jiné i z francouzštiny. Díky své výborné znalosti francouzského jazyka se mohl Vrchlický detailně seznámit s Rabelaisovým románem v originále. Tato znalost francouzského originálu jej pak inspirovala k napsání sonetu s názvem Rabelais. Záslouhou Jaroslava Vrchlického se v posledních desetiletích devatenáctého století začaly v českém kulturním a literárním prostředí objevovat provokující básnické představy francouzské provenience. Sem lze zařadit i jeho sonet o Rabelaisovi, který v konfrontaci s dobovou realitou vyznívá silně provokativně.

„Ne, Mistře můj! – My nejsme z toho dřeva,
z něžž byli Tvoji rytíři a mniši,
náš záchvat rozkoše se brzy ztiší,
a v posled sfingou zůstane nám děva.

⁴⁰ Rvačovský z Rvačova Vavřinec Leander byl český utrakvistický kněz, autor výchovných náboženských spisů a mravokárné satiry Masopust.

⁴¹ BLŮMLOVÁ, Dagmar, *Rabelaisovy osudy v Čechách. K překladu Jihočeské Thelémy*, In *Opera romanica I*, České Budějovice 2000, s. 373.

My nevíme, jen tušíme, co réva
za divy dělá, démanty strouc v číši;
nám kocour svědomí snů chytá myši,
jak trochu hříchem roznítí se céva.

A proti obrům Tvým jsme teprv malí,
a proti hrozně Tvojí veselosti
jak pomp-funebři chodíme tu kolem.

Kdes orlem byl, zřel v slunce s štítu skály,
tam s celým vzletem, s celou učeností
jsme jeden střízlíkem a druhý molem.⁴²

Možnost uskutečnit překlad Rabelaise se zrodila teprve poté, když se na českých univerzitách začala vytvářet tradice romanistiky. Česká romanistika se na univerzitě začala utvářet na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let devatenáctého století. U zrodu tradice české romanistiky stál filolog Jan Urban Jarník (1848 – 1923), dále pak sám Jaroslav Vrchlický (1853 – 1912) a později i docent Václav Tille (1867 – 1937). Na počátku dvacátého století už měla romanistická tradice v Čechách své pevné základy, což bylo jakýmsi pomyslným prvním krokem pro vznik tak složitého překladu, jako byl překlad Rabelaise.⁴³

3.1. Jihočeská Theléma

Jihočeská Theléma bylo seskupení mladých českých romanistů, kteří si zadali velmi těžký úkol, a to překlad jednoho z největších a nejsložitějších děl francouzské literatury do češtiny. Tato skupina mladých romanistů se rozhodla přeložit román *Gargantua a Pantagruel* od François Rabelaise.

Na počátku vzniku tohoto kroužku mladých romanistů stojí jeho iniciátor a zakladatel, docent pražské filosofické fakulty, Prokop Miroslav Haškovec (1876-1935), později působil jako profesor na filosofické fakultě v Brně.

⁴² VRCHLICKÝ, Jaroslav, sonet *Rabelais*

⁴³ BLŮMLOVÁ, Dagmar, *Ze zákulisí překladu Rabelaisova románu Gargantua a Pantagruel aneb Kterak Rabelais branou thelémskou do jižních Čech vlezl*, In *Jihočeský sborník historický LXII*, České Budějovice 1993, s. 177.

3.1.1. Název skupiny

Skupina mladých romanistů jež se začala utvářet kolem Prokopa Miroslava Haškovce na počátku 20.století, její vznik datujeme do let 1908-1909, dostala jméno „Česká Theléma“ později „Jihočeská Theléma“. Řecké slovo „Theléma“ označuje v románu Gargantua a Pantagruel klášter, který nechal Gargantua vybudovat, jako odměnu pro statečného mnicha bratra Jana. Thelémský klášter byl pravým opakem tehdejších středověkých klášterů. Slovo v překladu znamená „svobodná vůle“, a právě proto jej autor románu François Rabelais zvolil. Obyvatelé tohoto kláštera, totiž neměli být nikdy k ničemu nuceni. Aby jeho obyvatelé mohli být vzděláváni a vychovávaní co možná nejlépe, muselo být dodržováno pouze jedno pravidlo a na tomto pravidle bylo postaveno celé Thelémské opatství. Pravidlo „Dělej, co chceš“. Dále se pak tento klášter lišil od tradičních klášterů středověku tím, že mniši zde neskládali sliby chudoby, čistoty ani poslušnosti, ba naopak měli zde povinnost žít v bohatství a dostatku a také mohli svobodně uzavírat sňatky.

K názvu Theléma pak přibyl ještě přídomek Jihočeská, jelikož jádrem skupiny (až na pana S. Malce) byli studenti pocházející z jihočeských gymnázií (Budějovice, Tábor, Jindřichův Hradec).

Členové skupiny, mladí romanisté se spolu hojně stýkali. Často spolu vyráželi na procházky po Praze a jejím okolí. Na tyto vycházky s nimi pak vyrážel i docent P. M. Haškovec. Procházky se postupně ustálily v pravidelné nedělní výlety, na nichž členové kroužku diskutovali o všech kulturních otázkách současného života.

P.M.Haškovec ve své stati *Jihočeská „Theléma“* objasňuje, jak vznikl název skupiny: „A tu na výletech (či při večerní procházce?) padlo jednou označující heslo: Theléma! Proč si dala ta společnost mladých studentů (a studentek)⁴⁴ toto jméno? Jistě, že jsme žili svobodně, aspoň duchovně, že jsme volně hovořovali o všech problémech, že jsme usilovali mezi sebou o krásný, pěkný, nikoli z nucení, avšak z vlastního rozhodnutí ethicky založený život, tak jako ti klášterníci a klášternice v „Thelémě“ Rabelaisově. Ale také protože jádro, ducha této společnosti tvořila trojice překladatelů Kamarýt-Rejlek-Šafář a těm se patrně vše to, co z Rabelaisovy knihy o Gargantuovi volá životem, touhou po rozpětí poznání, žizní po činnosti a hlavně snahou po prohlubování a zdokonalování při víře v člověka, tedy též životní optimismus

⁴⁴ Na procházkách byli mladí studenti doprovázeni i svými přítelkyněmi. HAŠKOVEC, Prokop Miroslav, *Jihočeská „Theléma“*, In *Ročenka Vlastivědné společnosti jihočeské při Městském museu v Čes.Budějovicích za rok 1929*, České Budějovice 1930, s. 54.

spisovatelův, stejně blízký optimismu lidových vrstev pro životní sílu, jako založený ve vědním opojení humanistickém, líbilo, je omamovalo a nadchlo, čím více se ponořovali při překládání v Rabelaisovu myšlenku. Studovali pilně, byli mladí, snaživí – prožívali svoji renesanci, rozuměli spisovateli, byli jeho tužbám blízcí.“⁴⁵ Proto skupina dostala název Jihočeská Theléma.

3.1.2. Vznik skupiny

Skupina romanistů vzniká v letech 1908-1909. V těchto letech zahájil Prokop Miroslav Haškovec zimním semestrem své přednášky na Filosofické fakultě Karlovy university v Praze. Tématem přednášek byly dějiny francouzského románu v době renesance. Vedle přednášek pak vedl Haškovec i semináře, kde se zaměřoval na výklady textů a nevykládal nikoho jiného, než Rabelaise. Právě tady se Haškovec sešel s několika svými bývalými žáky z Budějovického gymnázia, mezi nimi například s Františkem Kamarýtem (1887-1914). P.M.Haškovec předtím vyučoval na středních školách v Českých Budějovicích, působil na reálce a také na budějovickém gymnáziu. K někdejšímu Haškovcovým žákům pak přibyli další studenti a utvořili jakousi skupinu mladých romanistů - Jihočechů. Ze společných zájmů členů této skupiny pak vzešel onen nápad. Studenti se obrátili na svého docenta s myšlenkou překládat Rabelaise. Ten jim sice vysvětlil veškerá úskalí a potíže překladu tohoto francouzského satirika, ale také jim vyjádřil svou ochotu plně je podporovat.

3.1.3 Členové skupiny

Kroužek mladých romanistů se tak skládal výhradně z posluchačů docenta P.M.Haškovce. Mezi členy skupiny patřil již zmíněný František Kamarýt (1887-1914), který se postupně stal jakousi vůdčí osobností tohoto sdružení, které se postupně rozrůstalo o další a další členy. K dalším patřili zejména Karel Šafař (1889-1970), velký překladatelský talent a po návratu ze studijního pobytu ve Francii i třetí největší osobnost Josef Rejlek (1888-1958). Kromě této ústřední trojice se na překladu podíleli ještě Jan Čart (1885-1943), Václav Partl (1885- datum úmrtí není známo) a Stanislav Malec. V roce 1909 si pak dali název Jihočeská Theléma.

⁴⁵ HAŠKOVEC, Prokop Miroslav, *Jihočeská „Theléma“*, In *Ročenka Vlastivědné společnosti jihočeské při Městském museu v Čes.Budějovicích za rok 1929*, České Budějovice 1930, s. 54 - 55.

3.2. Vznik a vydání překladu

V letech 1909-1911 začala skupina překládat první knihu *Gargantuu*, a to tak, že si rozdělili 58 kapitol mezi sebou a každý přeložil několik z nich. Kapitoly byly rozděleny mezi překladatele F. Kamarýta, J. Rejka, K. Šafáře a dále J. Čarta a S. Malce. Čart a Malec sice pomáhali s překladem, ale společenského života skupiny se téměř nezúčastňovali, také potom, když byl překlad hotov, neúčastnili se hromadných sezení společnosti v bytě P. M. Haškovce (V jámě č.7 v Praze 2). Tady se překlad po jednotlivých kapitolách nahlas předčítal, tříbil a popřípadě opravoval. Korekce překladu vždy probíhala tak, že jeden z nich překlad četl a další dva nebo tři sledovali jeho četbu a posuzovali jeho práci a popřípadě ji srovnávali s překlady německými a ruskými. Nakonec pak posuzovali překlad i podle francouzského originálu. Jejich práce na překladu takto probíhala až do jara 1910, kdy byl překlad dokončen. Dokončený překlad pak předal P. M. Haškovec panu JUDr. J. Munkovi, který převedl veršované kusy z překladatelské prózy do českých veršů.

Když byl překlad kompletní, bylo Prokopu Miroslavu Haškovcovi uloženo najít nakladatele. P. M. Haškovec se tehdy znal ze společenského klubu Slavia s panem A. Reisem, který vlastnil tiskárnu knih na Vyšehradě. Pan Reis slíbil, že překlad románu vydá. Celkový vzhled a obálka překladu pak byla svěřena V. H. Brunnerovi, který již dělal obálku k Haškovcově překladu Mussetovy hry *Andrea del Sarto*.

Informace o nově vzniklém překladu se rychle dostala do českého kulturního povědomí a zásluhou F. Kamarýta i do povědomí francouzského. Kamarýtův článek totiž vyšel v osmém čísle *Revue des études rabelaisiennes* (1910, s.110), ve svém článku Kamarýt informoval francouzskou veřejnost o práci překladatelského sdružení „une petite Thélème tchéque“. Kniha *Gargantua* pak konečně vyšla v českém jazyce na jaře v roce 1912.

Překladem první knihy však společná práce Jihočeské Thelémy neskončila. Postupně začala skupina pokračovat i na překladu druhé knihy. Při práci na druhé knize odstoupili J. Čart a S. Malec a na překladu už pokračovali jen jihočeští členové Kamarýt, Rejlek a Šafář. František Kamarýt zemřel v roce 1914 ve válce, padl na ruské frontě. Proto pak překlad dokončovali jen J. Rejlek s K. Šafářem. Na části překladu se podílel i nový člen kroužku Alois Krajíc (1899-1977) a některé verše přeložil Miroslav Haller (1901-1968). Haškovec na překladu také dále spolupracoval avšak od roku 1920 působil jako profesor na Masarykově univerzitě v Brně a tak nemohl být s ostatními členy

v pravidelném kontaktu. Překlad dalších knih postupoval sice velmi pomalu, ale v roce 1928 se překlad díla jevil jako dokončený. Redakci celého překladu si vzal na starost K. Šafář, který se také velmi prosadil za překlad poslední páté knihy, u které si nejsme jisti Rabelaisovým autorstvím. K. Šafář společně s P. M. Haškovicem jednali o možnosti redakce díla v nakladatelství Družstevní práce. Vydání díla bylo doprovázeno velkým napětím, jelikož nakladatelství Družstevní práce doufalo, že dílo bude mít po vydání úspěch a na projektu se tak hodně utrží. Objevila se však zpráva, že konkurenční Kuncířovo nakladatelství údajně chystá redakci překladu téhož díla od prof. Skalického.⁴⁶ Dnes už nelze s přesností určit, do jaké míry toto obchodní nebezpečí opravdu hrozilo. Nakladatelství tak na K. Šafáře proto velmi silně tlačilo, aby byl dán překlad do tisku co nejdříve. Kompletně celé dílo, výsledek mnoholeté práce celé skupiny, pak vyšlo v roce 1931 pod názvem *Život Gargantuův a Pantagruelův* v překladu Jihočeské Thelémy. Ve stejném roce pak Karel Šafář a Josef Rejlek doplnili celé dílo rozsáhlým poznámkovým komentářem – *Poznámky a vysvětlivky k Rabelaisově knize Život Gargantuův a Pantagruelův*.

Propagace nově vydaného románu byla ohromná. Samo nakladatelství Družstevní práce požádalo mnoho literátů a renomovaných literárních kritiků o napsání příspěvků o Rabelaisovi a jeho díle. Zpráva o vydání románu vyšla i v Národních listech, autorkou článku byla paní Růžena Thonsová.⁴⁷

Ani tímto kompletním vydáním však práce Jihočeské Thelémy nekončí. Stejně tak, jako při kompletním vydání Rabelaisova románu podlehl již vydaný první díl (1912) přísné revizi, tak pokračovali Šafář s Rejlkem na revizi celého pětidílného díla pro jeho nové vydání v roce 1953 v nakladatelství Melantrich. Společně s Šafářem a Rejlkem revidoval celý text i Josef Kopal (1883-1966), který navíc dopsal předmluvu o životě a díle autora F. Rabelaise. Poslední vydání Rabelaisova románu vyšlo v roce 1962 ve Státním nakladatelství krásné literatury a umění.

Pokud tedy mluvíme o překladu velkého Rabelaisova románu, musíme o něm hovořit jako o kolektivní práci několika překladatelů. Na překladu Rabelaisova románu pracovalo deset lidí v průběhu několika desítek let. Společným pojítkem jim byl vždy Rabelais, ale mimo toto pojítko museli mít mnoho pochopení i mezi sebou navzájem.

⁴⁶ Dosud není zcela jasné o koho se tehdy jednalo. Pod jménem prof. Skalický však nikdy překlad Rabelaise nevyšel.

⁴⁷ THONSOVÁ, Růžena, *Celý Rabelais v češtině*, In *Národní listy*, Praha 1932, roč. 72, č. 22 (22.1.1932), s. 4.

Rejlek toto vzájemné pochopení nazval „vědomím krajinné soudržnosti“⁴⁸ Překlad románu Gargantua a Pantagruel do českého jazyka byl přijat velmi kladně. Všechna vydání románu v překladu Jihočeské Thelémy byla okamžitě vyprodána. Dílo bylo kladně hodnoceno i literární kritikou, zejména F. X. Šaldou a V. Vančurou. Skupina mladých romanistů – překladatelů pod vedením P. M. Haškovce dokázala vskutku nevídané, podařilo se jim totiž přeložit do češtiny jedno z nejvýznamnějších děl francouzské literatury a přitom mu neubrali nic z jeho bohatosti, satiričnosti a renesančního ducha, jež má román ve svém originále.

3.3. Blahníkův literární podvod

Vojtěch Kristián Blahník byl redaktor mladočeských Neodvislých listů v Pardubicích. Blahník byl obviněn a později i stanul před soudem za porušení autorského práva. V. K. Blahník se dopustil tohoto přečinu tím, že bez souhlasu nakladatele Reise a kroužku romanistů Česká Theléma použil jejich překlad Rabelaisova Gargantuy. Překlad České Thelémy si Blahník „vypůjčil“ a použil v knize vydané v nakladatelství Vzdělání lidu v Moravanech ve sbírce Klasy.

Soudní přelíčení se konalo dne 16. června 1914 před krajským soudem v Chrudimi. Na straně obžaloby byl majitel tiskárny a nakladatel pan Antonín Reis se svým právním zástupcem doktorem Antonínem Kloudou, pražským advokátem. Obžalovaný V. K. Blahník se soudního přelíčení neúčastnil, jelikož se k soudu vůbec nedostavil. U soudu jej zastupoval advokát doktor Zippe z Chrudimi. Během soudního přelíčení vyšlo najevo, že obžalovaný redaktor Blahník, místy doslovně opsal, místy jen s drobnými změnami přepsal překlad České Thelémy. Blahník tedy zcela použil překladu Thelémy s tím, že místy upravil slovosled nebo zaměnil nějaký výraz. Aby se na jeho podvod nepřišlo, odevzdal Blahník do tisku „překlad“ v rukopise své manželky a tvrdil, že jí svůj překlad diktoval a ona jej zaznamenávala. V tiskárně však došlo k nehodě a část sazby Blahníkova „překladu“ byla porušena, Blahník pak přinesl do tiskárny překlad vydaný u Reise a jednoduše podle něho poškozenou sazbu doplnil. Soud jednomyslně shledal Blahníka vinným ve věci porušení autorského práva. Blahníkův „překlad“ byl označen za doslovný opis překladu České Thelémy. Soudní znalci uvedli, že překlad Blahníkův se jen minimálně liší od překladu Thelémy, a jedná se tedy o plagiát. Tito znalci také vyloučili možnost, že by dva různí překladatelé z francouzštiny mohli

⁴⁸ REJLEK, Josef, *Jak jsme překládali Rabelaisa*, Panorama: kulturní zpravodaj, roč. 9, č. 1, 1931-1932, s. 148.

dosáhnout tak souhlasného překladu jako Theléma a Blahník, zvláště uvážíme-li obtížnost Rabelaisova slohu. Soud uznal obžalovaného redaktora Blahníka vinným pro přečin dle §51.zákona o právu autorském. Obžalovaný byl odsouzen k peněžité pokutě ve výši 200 K, v případě neuhrazení této částky ke dvaceti dnům vězení a dále k náhradě veškerých nákladů spojených se soudním řízením. Soukromému žalobci panu A. Reisovi pak bylo uděleno právo otisknout rozsudek obviňující Blahníka, na Blahníkovy náklady v denních listech pražských a v místních listech pardubických.

O Blahníkově plagiátorství informovala i periodika: *Čas* článkem: Blahníkův plagiát Rabelaisova Gargantuy před soudem., *Samostatnost* článkem: Mladočeský redaktor K.V.Blahník odsouzen pro podvod literární. a *Večerník Práva lidu* článkem: Literární podvod.

ZÁVĚR

Až do roku 1930 zůstalo celé dílo François Rabelaise českým čtenářem v podstatě nepoznáno. Do českého povědomí vstoupilo až díky překladu kroužku romanistů Česká Theléma. Teprve Česká Theléma tak připravila Rabelaisovi cestu pro to, aby mohl být poznán a přijat českým čtenářem.

Hlavním tématem této práce je recepce díla François Rabelaise českou literární kritikou. Cílem bylo zjistit, jak bylo Rabelaisovo dílo vnímáno českou, ale i evropskou literární kritikou a jakým způsobem a jakou metodou bylo přistupováno k jeho hodnocení. Zaměřili jsme se na román *Gargantua a Pantagruel* nejprve z pohledu české literární kritiky (F. X. Šalda) a poté i z pohledu evropské literární kritiky (L. Spitzer). V námi zvoleném období, byl F. X. Šalda jediným českým literárním kritikem, který se do hodnocení Rabelaise pustil. Postupovali jsme komparativní metodou, a to tak, že jsme si stanovili určité body, a poté zjišťovali, jak se k nim který lit. kritik ve své stati vyjadřuje. Zvolení literární kritici přistupovali k hodnocení literárních děl odlišným způsobem. Metoda, již používal F. X. Šalda k hodnocení literárních děl, se poněkud lišila od klasické metody používané jeho současníky, jak sám zmiňuje v předmluvě své knihy *Duše a dílo*, kde o své metodě pojednává a vysvětluje ji. Správné hodnocení díla spočívá dle něj v hledání jeho jedinečnosti. Velmi zjednodušeně řečeno Šalda se zaměřuje na to, jakým způsobem autorův charakter a hlavně jeho duše, ovlivňuje jeho dílo. Skrze autorovu duši tedy hledá cestu k pochopení jeho díla. Oproti tomu Leo Spitzer postupuje při hodnocení děl jiným způsobem. Jeho metoda je pravým opakem metody Šaldovy. Jestliže Šalda postupoval přes duši k dílu, Spitzer dělá pravý opak, začíná rozborem díla a od něj postupuje k autorově nitru. Spitzer je především lingvista, jazykověda byla jeho nejoblíbenější disciplínou, a proto není divu, že i k hodnocení díla přistupuje právě přes jeho jazykovou složku. Podstatnou část své studie věnoval Spitzer hodnocení a zkoumání Rabelaisova jazyka, zvláště pak jeho jazykové novotvorbě.

Oba literární kritici sice užívají naprosto rozdílných metod, ale po porovnání jejich prací, v nichž se Rabelaisem zabývají, je nutné konstatovat, že docházejí ke shodným závěrům a jejich hodnocení Rabelaise a jeho díla se nikterak výrazně neliší. Jediným markantním rozdílem je to, že Spitzer označuje Rabelaise ve 20. století, jako „pozapomenutého“ autora (Rabelais byl přeložen do německého jazyka již v 16. století), zatímco Šalda zde vyjadřuje velkou radost nad tím, že Rabelais v této době konečně vstupuje do české literatury a jeho dílo je pro českého čtenáře horkou novinkou.

RÉSUMÉ

Le thème principal de ce travail est: François Rabelais vu par les yeux de la critique littéraire tchèque. Le travail étudie comment était l'oeuvre de François Rabelais examinée et appréciée au 20ème siècle. Nous nous intéressons non seulement à la vue de la critique littéraire tchèque, mais aussi au point de vue de la critique littéraire européenne. En premier lieu, ce travail résume brièvement la vie de F. Rabelais, puis se concentre sur l'appréciation de la critique littéraire, la dernière partie parle de la traduction des romans de Rabelais en langue tchèque.

Dans le premier chapitre nous nous intéressons à l'auteur, François Rabelais, à sa vie et à son oeuvre. Rabelais est considéré comme le plus grand personnage de la prose française de la Renaissance. Il est né en 1494, près de Chinon. Selon la tradition il a reçu une éducation scholastique dans l'abbaye bénédictine de Seuilly et ensuite chez les franciscains dans le monastère Puy-Saint-Martin à Fontenay-le-Comte. Là il a rencontré l'humaniste Pierre Amy et ils sont devenus amis. Avec Pierre Amy, Rabelais étudiait le latin, l'hébreux et le grec. En 1523 les études de la langue grecque étaient interdites dans les monastères et les livres grecs étaient confisqués. Rabelais a quitté le monastère, puis il a probablement voyagé et étudié „les voyages d'études“ – Bordeaux, Toulouse, Bourges (études du droit), Orléans, Paris (études de médecine), Montpellier etc... Les années 1532-1534, Rabelais les a passées à Lyon, où il a travaillé comme médecin dans un hôpital. Lyon de ce temps-là était un centre important de la Renaissance, l'influence de la culture italienne y était fortement visible. À cette époque les ambassadeurs, les diplomates et les humanistes se sont concentrés à Lyon. Rabelais rencontrait la plupart d'entre eux et avec certains même il coopérait. C'est ici, à Lyon, chez l'éditeur et imprimeur Sebastien Gryphe, que Rabelais a découvert l'histoire du géant Gargantua. Cette histoire a été éditée en 1532 par S. Gryphe et son succès fût énorme. Ce livre a inspiré Rabelais à écrire „ *Les horribles et épouvantables faits et prouesses du très renommé Pantagruel Roi des Dipsodes, fils du Grand Géant Gargantua*“ L'oeuvre fût publiée sous le pseudonyme de Maître Alcofribas Nasier. Pour son histoire Rabelais a utilisé la structure typique pour les romans chevaliers, d'abord il parle de l'enfance du héros, puis de son enseignement et de l'éducation pour finalement décrire ses exploits héroïques. Déjà dans ce premier roman, qui plus tard formait la deuxième partie de sa vaste oeuvre (cinq volumes), on peut retrouver le lien entre le réel et le fantastique, qui est typique de Rabelais. Son oeuvre est une parodie satirique, écrite dans l'esprit des

idéaux humanistes et de la Renaissance. Rabelais lutte contre l'éducation scholastique et contre l'université de la Sorbonne, qui en était le principal représentant. Ce roman fût censuré par la Sorbonne. À la fin des années 1530 Rabelais a trouvé refuge auprès de Guillaume du Bellay, qui était le gouverneur du Piémont. Dans les années suivantes Rabelais accompagna Guillaume du Bellay pendant ses voyages et continua à travailler sur son oeuvre. Il est décédé à Paris en 1553, probablement par la suite d'une maladie grave. Pendant sa vie il a publié quatre volumes de son oeuvre. Après sa mort, en 1564 fût publié le cinquième volume, sous le nom de „Ile Sonante“, mais on ne peut pas en confirmer avec certitude la paternité de Rabelais. On n'a jamais cessé de douter de l'authenticité de ce cinquième livre, probablement on ne le saura jamais.

Le deuxième chapitre du travail est nommé François Rabelais vu par les yeux de la critique littéraire. Dans cette partie nous avons découvert comment était l'oeuvre de Rabelais vue et appréciée par la critique littéraire tchèque et européenne du 20ème siècle. L'oeuvre complète de Rabelais a été traduite en tchèque en 1930. Concrètement nous nous concentrons sur les traités de F. X. Šalda et de Léo Spitzer. Nous avons fixé quelques thèmes – le sujet de l'oeuvre, la langue de l'oeuvre, la composition de l'oeuvre et les termes „la philosophie et la didactique Rabelaisienne“. Puis nous avons comparé le traité de Šalda avec le traité de Spitzer et nous avons observé, comment ces thèmes étaient vus par Šalda et par Spitzer. Chaque critique littéraire utilise sa propre méthode pour apprécier des oeuvres littéraires. Simplement dit, Šalda commence son travail au for intérieur de l'auteur et il cherche la singularité de l'oeuvre littéraire. Spitzer est surtout un linguiste, donc il commence son travail par l'étude de l'élément linguistique de l'oeuvre littéraire. Malgré les méthodes différentes, l'appréciation des deux critiques, de Šalda et de Spitzer est presque identique. Ils sont tout les deux d'accord que Rabelais est un auteur exceptionnel du 16ème siècle, et bien qu'on retrouve beaucoup de traits de la Renaissance dans son oeuvre, Rabelais reste plutôt un auteur du Moyen-Age. Nous pouvons constater une seule différence, c'est la perspective sur laquelle Šalda et Spitzer regardent et examinent l'oeuvre de Rabelais. Spitzer constate, que Rabelais au 20ème siècle appartient aux auteurs un peu oubliés (les romans de Rabelais étaient traduits en allemand déjà au 16ème siècle). Tandis que pour Šalda cette oeuvre est une nouveauté dans le milieu littéraire tchèque, car en ce temps, ce roman a contribué au renouvellement de la conscience littéraire tchèque grâce à la traduction de la Thélème tchèque.

Le dernier chapitre du travail est consacré à la traduction du roman de Rabelais en langue tchèque. Le lecteur tchèque a dû attendre pour la traduction de l'oeuvre Rabelaisienne presque quatre siècles. Traduire une oeuvre si complexe et vaste était une mission vraiment difficile et les romanistes tchèques ont travaillé sur la traduction plusieurs décennies. L'initiateur de cette traduction fût l'historien littéraire et le romaniste Prokop Miroslav Haškovec (1876-1935). Haškovec a réuni un groupe de jeunes romanistes, entièrement composé de ses étudiants. Ils ont pris le nom Thélème tchèque et ont commencé la traduction. Le groupe était constitué de: Josef Rejlek, Karel Šafář, František Kamarýt, Jan Čart, Václav Partl, Stanislav Malec et bien sûr de P. M. Haškovec. Le travail de ces traducteurs était très long et compliqué. La première traduction en tchèque, le roman Gargantua, fût publiée en 1912. Mais la première traduction complète, de tout les volumes de roman de Rabelais fût finie en 1930 et publiée en 1931. Cette édition a eu un grand succès, car le public culturel tchèque a accueilli l'oeuvre de Rabelais avec enthousiasme.

LITERATURA

ŠIMEK, Otokar, *Dějiny francouzské literatury v obrysech*, Díl II. Renesance a Reformace, Století XVI., Druhé opravené a doplněné vydání, Sfinx, Praha 1948.

KOPAL, Josef, *Dějiny francouzské literatury*, Melantrich, Praha 1949.

NOVÁK, Otakar a kol., *Slovník spisovatelů Francie - Švýcarsko – Belgie – Lucembursko*, Odeon, Praha 1966.

PETRŮ, Váslav, *Ilustrované dějiny literatury všeobecné*, Díl první, Literatura čínská, indická, perská, hebrejská, arabská, egyptská, řecká, latinská, francouzská, španělská, portugalská, italská, rheto-románská a rumunská, Tiskem a nákladem Vendelína Steinhausera, Plzeň 1881.

HAŠKOVEC, Prokop Miroslav, *Rabelais. stati výchovné*, Dědictví Komenského, Praha 1907.

HAŠKOVEC, Prokop Miroslav, *V dvojím zrcadle: literární stati*, Praha 1916.

HAŠKOVEC, Prokop Miroslav, *Jihočeská „Theléma“*, In *Ročenka Vlastivědné společnosti jihočeské při Městském museu v Čes. Budějovicích za rok 1929*, vlastním nákladem, České Budějovice 1930.

REJLEK, Josef, *Jak jsme překládali Rabelaisa*, Panorama: kulturní zpravodaj, roč. 9, č. 1, 1931-1932.

ŠALDA, František Xaver, *Šaldův Zápisník 2. III.*, Melantrich, Praha 1931.

SPITZER, Leo, *Stylistické studie z románských literatur*, Triáda, Praha 2010.

BLŮMLOVÁ, Dagmar, *Ze zákulisí překladu Rabelaisova románu Gargantua a Pantagruel aneb Kterak Rabelais branou thelémskou do jižních Čech vlezl*, In *Jihočeský sborník historický LXII*, České Budějovice 1993.

BLŮMLOVÁ, Dagmar, *Rabelaisovy osudy v Čechách. K překladu Jihočeské Telémy*, In *Opera romanica I*, České Budějovice 2000.

THONSOVÁ, Růžena. Celý Rabelais v češtině. *Národní listy*. roč. 72, č. 22 (22.1.1932), Praha 1932.

RABELAIS, François, *Gargantua a Pantagruel*, Kniha první, druhá a třetí, Státní nakladatelství krásné literatury a umění, Praha 1962.

RABELAIS, François, *Gargantua a Pantagruel*, Kniha čtvrtá a pátá, Státní nakladatelství krásné literatury a umění, Praha 1962.

Články související se soudním sporem s V. K. Blahníkem, který bez souhlasu nakladatele Reise a bez povolení kroužku romanistů Jihočeská Theléma použil překlad Rabelaisova Gargantuy

Literární podvod. *Večerník Práva lidu*. 1914, roč. 3, č.135 (18.6.1914), s.5.
- zpráva k soudnímu procesu

Mladočeský redaktor K.V.Blahník odsouzen pro podvod literární. *Samostatnost*. 1914, č.166 (18.6.1914), s.7.

Blahníkův plagiát Rabelaisova Gargantuy před soudem. *Čas*. 1914, roč. 28, č.167 (19.6.1914), s.8.

Gargantua. *Čas*. 1913, roč. 27, č.48 (18.2.), s. 7.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 : Portrét François Rabelaise

Příloha č. 2 : Portrét F. X. Šaldy

Příloha č. 3 : Portrét Léo Spitzera

Příloha č. 4 : Portrét P. M. Haškovce

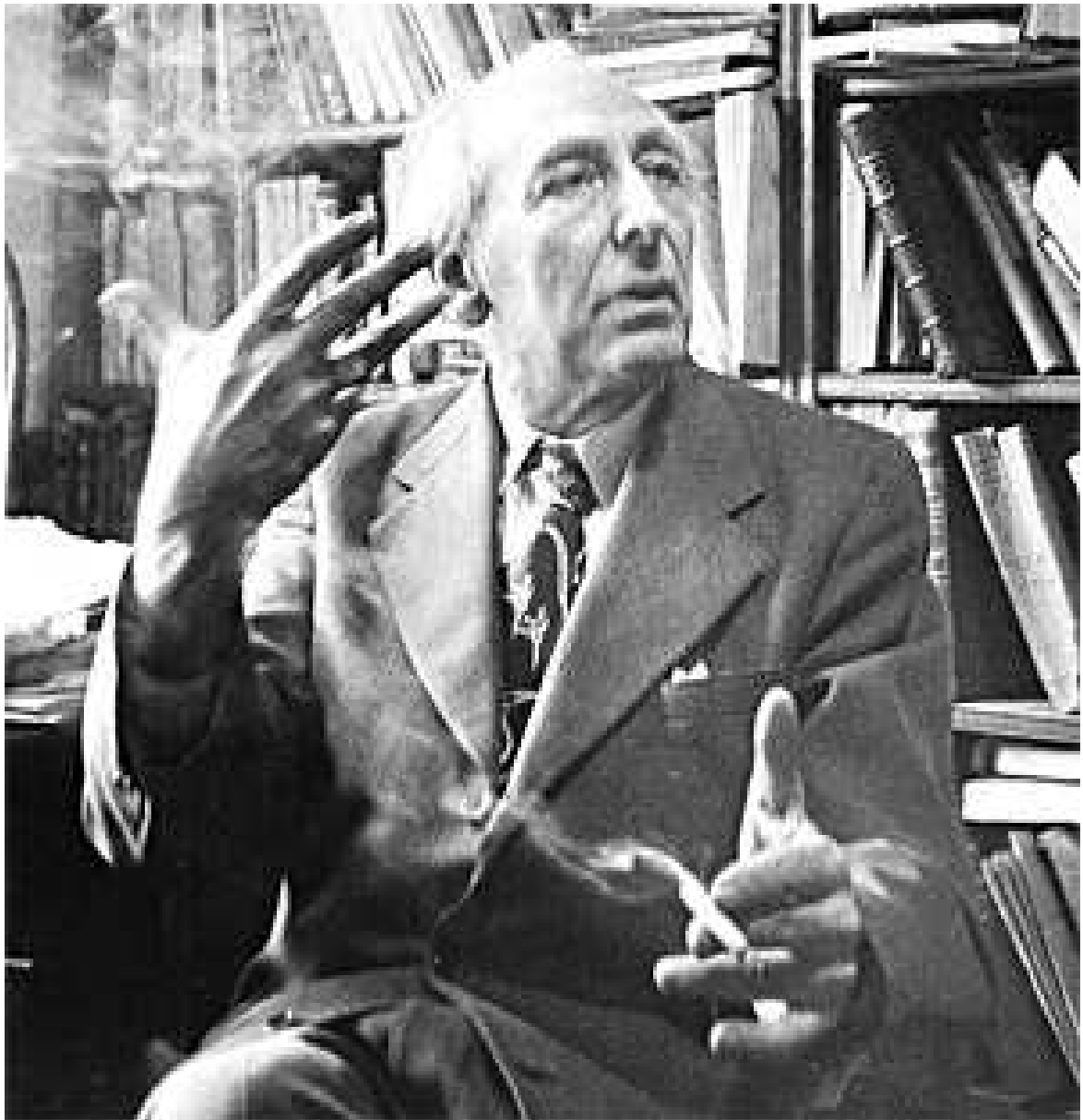
Příloha č.1

Příloha č. 2

Příloha č. 3

Příloha č. 4

